

**КИЇВСЬКИЙ СТОЛИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ БОРИСА
ГРІНЧЕНКА**

Факультет психології, соціальної роботи та спеціальної освіти

Кафедра спеціальної та інклюзивної освіти

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

на тему:

**РОЗВИТОК ДРІБНОЇ МОТОРИКИ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З
МОВЛЕННЄВИМИ ТРУДНОЩАМИ**

Студентки 2 курсу,
групи ЛОГм-1-24-1.4з
другого (магістерського) рівня
спеціальності 016 Спеціальна освіта
освітньої програми 016.01.01 Логопедія
Соболевої Анастасії Анатоліївни

Використання чужих ідей,
результатів і текстів мають
посилання на відповідне джерело

(підпис студента)

(ініціали, прізвище)

Науковий керівник: Г. І. Васильєва
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри спеціальної та
інклюзивної освіти

Кількість балів: _____

Оцінка: ECTS _____

Голова комісії _____

(підпис)

(ініціали, прізвище)

Члени комісії _____

(підпис)

(ініціали, прізвище)

(підпис)

(ініціали, прізвище)

(підпис)

(ініціали, прізвище)

(підпис)

(ініціали, прізвище)

Допуск до захисту перед ЕК
_____ О.В. Мартинчук,
Завідувач кафедри спеціальної
та інклюзивної освіти

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ ДРІБНОЇ МОТОРИКИ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	8
1.1. Психолого-педагогічні засади формування дрібної моторики у дітей дошкільного віку	8
1.2. Взаємозв'язок розвитку дрібної моторики та мовлення у дітей дошкільного віку	19
1.3. Особливості розвитку дрібної моторики у дітей дошкільного віку з мовленнєвими труднощами.....	26
Висновки до першого розділу.....	40
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА КОРЕКЦІЙНО-РОЗВИВАЛЬНА РОБОТА З РОЗВИТКУ ДРІБНОЇ МОТОРИКИ У ДІТЕЙ З МОВЛЕННЄВИМИ ТРУДНОЩАМИ	43
2.1. Дослідження особливостей розвитку дрібної моторики та мовлення у дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення.....	43
2.2. Аналіз результатів констатувального етапу експериментального дослідження	50
2.3. Методики розвитку дрібної моторики у дітей дошкільного віку з мовленнєвими труднощами у корекційно-логопедичній роботі	54
2.4. Методичні рекомендації з розвитку дрібної моторики рук у дітей дошкільного віку з мовленнєвими порушеннями	63
Висновки до другого розділу	65
ВИСНОВКИ	67
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	69
ДОДАТКИ	77

ВСТУП

Актуальність дослідження. Реалізація Концепції Нової української школи (НУШ) та оновленого Базового компонента дошкільної освіти зумовлює переорієнтацію освітнього процесу на розвиток ключових і наскрізних умінь дитини, формування готовності до навчання у школі, а також на своєчасне виявлення й корекцію порушень розвитку. Особливої уваги потребують діти дошкільного віку з мовленнєвими труднощами, оскільки саме в цей період закладаються основи подальшого мовленнєвого, пізнавального та особистісного розвитку, а також успішної адаптації до умов навчання у закладі загальної середньої освіти.

Сучасні дослідження в галузі спеціальної педагогіки й логопедії засвідчують тісний взаємозв'язок дрібної моторики та мовлення: недостатній розвиток дрібної моторики рук часто супроводжується зниженням темпів формування фонетико-фонематичних процесів, лексико-граматичної будови мовлення, зв'язного висловлювання, а також труднощами засвоєння письма й читання у подальшому. Недорозвиненість дрібних рухів пальців, порушення зорово-рухової координації, праксису, недостатня точність, ритмічність і диференційованість рухів негативно позначаються на мовленнєвій активності та загальній пізнавальній діяльності дитини дошкільного віку.

В українській системі дошкільної освіти спостерігається зростання кількості дітей, які мають різні мовленнєві труднощі (фонетико-фонематичні порушення, загальне недорозвинення мовлення, затримку мовленнєвого розвитку тощо). Це зумовлено як медико-біологічними, так і соціально-педагогічними чинниками, серед яких – наслідки стресових ситуацій, зниження якості комунікативних контактів, інтенсивне використання гаджетів, недостатня увага до розвитку ручної діяльності та ігрової активності. У цих умовах особливо важливою стає цілеспрямована логопедична та корекційно-розвиткова робота, спрямована на розвиток дрібної моторики як одного з базових компонентів підготовки дитини до систематичного навчання.

Попри наявність значної кількості наукових праць, присвячених проблемі мовленнєвого розвитку й корекції мовленнєвих порушень у дітей дошкільного віку, питання цілеспрямованого використання комплексу вправ та ігрових завдань для розвитку дрібної моторики у дітей з мовленнєвими труднощами потребує подальшого теоретичного уточнення і практичної перевірки. Недостатньо розробленими залишаються підходи до поєднання логопедичної, сенсомоторної й ігрової діяльності в єдину систему, орієнтовану на індивідуальні особливості дитини та вимоги сучасного інклюзивного освітнього простору. Це зумовлює необхідність комплексного дослідження можливостей розвитку дрібної моторики як умови підвищення ефективності корекційної допомоги дітям дошкільного віку з мовленнєвими труднощами.

Отже, актуальність обраної теми зумовлена:

- потребою реалізації завдань НУШ та Базового компонента дошкільної освіти щодо забезпечення готовності дитини до шкільного навчання;
- зростанням кількості дітей дошкільного віку з мовленнєвими труднощами, які потребують ранньої й системної корекційної допомоги;
- доведеною роллю дрібної моторики як важливого чинника формування мовлення, пізнавальної діяльності та навчальної готовності;
- необхідністю науково обґрунтованої й експериментально перевіреної системи вправ для розвитку дрібної моторики у дітей з мовленнєвими труднощами.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити можливості розвитку дрібної моторики у дітей дошкільного віку з мовленнєвими труднощами засобами спеціально організованого комплексу корекційно-розвиткових вправ.

Відповідно до мети визначено **завдання дослідження**:

1. Здійснити теоретичний аналіз психолого-педагогічної та спеціальної літератури з проблеми розвитку дрібної моторики у дітей дошкільного віку, зокрема у дітей з мовленнєвими труднощами.

2. Відібрати та адаптувати психодіагностичний інструментарій для вивчення рівня розвитку дрібної моторики у дітей дошкільного віку з мовленнєвими труднощами та провести констатувальне дослідження.

3. Розробити й апробувати комплекс вправ та ігрових завдань, спрямованих на розвиток дрібної моторики у дітей дошкільного віку з мовленнєвими труднощами.

4. Розробити методичні рекомендації для логопедів і вихователів закладів дошкільної освіти щодо використання вправ для розвитку дрібної моторики у дітей дошкільного віку з мовленнєвими труднощами.

Об'єкт дослідження – процес розвитку дрібної моторики у дітей дошкільного віку з мовленнєвими труднощами в умовах корекційно-розвиткової роботи.

Предмет дослідження – комплекс вправ та ігрових завдань як засіб розвитку дрібної моторики у дітей дошкільного віку з мовленнєвими труднощами.

Теоретико-методологічні засади дослідження: положення про тісний зв'язок розвитку дрібної моторики рук із формуванням мовленнєвих процесів, фонетико-фонематичною стороною мовлення та когнітивними функціями у дітей дошкільного віку (В. Гончаренко, Ю. Рібцун, Л.І. Трофименко); концептуальні підходи до визначення дрібної моторики як скоординованої діяльності нервової, м'язової та кісткової систем у взаємодії із зоровим аналізатором та її значення для підготовки руки до письма й загальної навчальної діяльності (Н.О., Гавриш, С.Ю. Конопляста, Ю. В. Рібцун, М. Шеремет); наукові положення про необхідність інтеграції сенсомоторної, ігрової та логопедичної діяльності в корекційно-розвитковій роботі з дітьми з мовленнєвими порушеннями (І. Брушневська, С. Конопляста, Ю. Рібцун); підходи до комплексного розвитку дрібної та артикуляційної моторики, використання логоритміки, пальчикових ігор, сенсорних матеріалів та інноваційних технологій у подоланні загального недорозвинення мовлення та інших мовленнєвих труднощів (Г. К. Кавиліна, Л. Лісова, І.В. Мартиненко, І.С. Марченко, С. Солодовник, Л. А. Черніченко).

Для досягнення мети і розв'язання поставлених завдань використано такі **методи наукового дослідження:** теоретичні методи (аналіз, синтез, узагальнення психолого-педагогічних, логопедичних та методичних джерел з проблеми розвитку

дрібної моторики і мовлення; порівняльний аналіз наукових підходів до організації корекційної роботи з дітьми дошкільного віку з мовленнєвими труднощами), *емпіричні методи* (обстеження рівня розвитку дрібної моторики, констатувальний і формувальний експеримент), а також *методи обробки та аналізу даних* (здійснення кількісного та якісного аналізу, систематизація та інтерпретація результатів дослідження, формування висновків).

Експериментальна база дослідження. Дослідження проводилося на базі центру розвитку «НейроТайм» у м. Києві, де було залучено 20 дітей дошкільного віку (5-6 років) з мовленнєвими труднощами, розділених на експериментальну (10 дітей) та контрольну (10 дітей) групи.

Елементи наукової новизни полягають у розробці та науковому обґрунтуванні інтегрованої системи корекційно-розвиткових вправ, що поєднує елементи логопедичної, сенсомоторної та ігрової діяльності, адаптованої до індивідуальних особливостей дітей дошкільного віку з мовленнєвими труднощами в інклюзивному освітньому середовищі, а також в експериментальному підтвердженні її ефективності для підвищення рівня дрібної моторики.

Практичне значення одержаних результатів передбачає використання розробленого комплексу вправ та методичних рекомендацій у практичній діяльності логопедів, вихователів закладів дошкільної освіти, спеціальних педагогів та батьків для організації корекційно-розвиткової роботи з дітьми, що мають мовленнєві труднощі, з метою підготовки до навчання у закладі загальної середньої освіти та соціальної адаптації.

Апробація результатів дослідження. Апробація здійснювалась протягом вересня 2025 року у ході емпіричного констатувального та формувального дослідження на базі центру розвитку «НейроТайм», м. Київ (Довідка про впровадження). Основні положення та результати дослідження:

- представлено на студентській науково-практичній конференції «Перші кроки у науку» Факультету психології, соціальної роботи та спеціальної освіти Київського столичного університету імені Бориса Грінченка, м. Київ (07.11.2025);

- підготовлено та опубліковано у співавторстві з науковим керівником тези: Соболева А.А., Васильєва Г.І. «Розвиток дрібної моторики у дітей дошкільного віку з мовленнєвими труднощами. *Сучасний дизайн інклюзивного навчання: успішні українські та зарубіжні практики*: зб. тез наук. доповідей Міжнар. наук.-практ. конференції (Київ, 11 листопада 2025 р.). Київ: Факультет психології, соціальної роботи та спеціальної освіти Київського столичного університету імені Бориса Грінченка, 2025. С. 185-187.

Структура магістерської роботи. Робота складається з вступу, двох розділів, висновків до розділів та загального висновку, списку використаної літератури (74 найменувань), додатків (35 сторінок). Загальний обсяг становить 112 сторінок друкованого тексту, з них 64 сторінках основного тексту.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ ДРІБНОЇ МОТОРИКИ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

1.1. Психолого-педагогічні засади формування дрібної моторики у дітей дошкільного віку

Дослідження впливу розвитку дрібної моторики на мовленнєві здібності дітей займає одне з провідних місць у сучасній спеціальній педагогіці. Наукові дані свідчать, що формування тонких рухів рук є важливим компонентом корекційно-розвивальної роботи з дітьми з порушеннями мовлення [4; 12; 49]. Розвиток дрібної моторики не лише стимулює вдосконалення мовленнєвої діяльності, а й позитивно впливає на загальний психофізичний розвиток дитини, підвищуючи її готовність до навчання у закладі загальної середньої освіти [12; 58; 65].

Науковці відзначають, що старший дошкільний вік є особливо сприятливим періодом для інтенсивного розвитку дрібної моторики. Водночас доцільно розпочинати стимуляцію рухових навичок ще з раннього дитинства, адже рухова активність визначає ефективність взаємодії дитини з навколишнім середовищем [12; 45; 46]. Вона сприяє формуванню адаптаційних реакцій, структурних і функціональних змін в організмі, а також має вагомий вплив на розвиток когнітивних процесів [49; 58; 65].

Розвиток дрібної моторики має тісний зв'язок із мовленням, увагою, мисленням, пам'яттю та іншими вищими психічними функціями. У дітей із мовленнєвими порушеннями часто спостерігаються труднощі в цій сфері, що може негативно впливати на їх навчальну діяльність і соціальну адаптацію [12; 45; 48]. Дослідження свідчать, що зони кори головного мозку, відповідальні за рухи пальців і мовленнєві функції, розташовані близько одна до одної, тому стимуляція дрібної моторики сприяє активізації мовленнєвих процесів [58; 70].

Таким чином, розвиток дрібної моторики є ключовим чинником у формуванні мовленнєвих навичок дітей дошкільного віку. Систематичні вправи, спрямовані на тренування рухів пальців, стимулюють діяльність головного мозку, сприяють

вдосконаленню мовленнєвої діяльності та розвитку інших когнітивних функцій [4; 12; 49; 58]. Незважаючи на значну кількість досліджень у цій сфері, досі відсутня уніфікована методика розвитку дрібної моторики для дітей різних вікових груп із мовленнєвими порушеннями, що підкреслює актуальність і наукову значущість даної проблеми [12; 45; 48].

Розвиток дрібної моторики виступає важливим етапом у всебічному фізичному, когнітивному та мовленнєвому розвитку дітей дошкільного віку. Психолого-педагогічні дослідження підтверджують, що моторні навички безпосередньо впливають на формування мовлення та розвиток когнітивних функцій, таких як увага, пам'ять і мислення [58; 65]. Дрібна моторика слугує основою для виконання численних повсякденних дій — від тримання олівця та користування столовими приладами до інших дрібних маніпуляцій, які водночас стимулюють мовленнєві та когнітивні процеси дитини [4; 12; 49].

Для глибшого розуміння значення цього явища доцільно звернутися до наукового визначення терміна. Зокрема, у психологічній та логопедичній літературі моторика (від лат. *motor* — «той, що приводить у рух») розглядається як рухова активність організму, окремих його органів або їх частин [11; 53].

У понятійно-термінологічному словнику з логопедії та логопсихології це поняття визначається як «сукупність рухових реакцій» [32].

У психолого-педагогічних і тлумачних джерелах поняття «моторика» (англ. — *motorics*) розглядається як «вся сфера рухових функцій організму, що поєднує їх біомеханічні, фізіологічні та психологічні аспекти» [11; 32].

Сучасні українські дослідники пропонують більш деталізовані підходи до трактування цього поняття. Зокрема, Л. Биковець визначає моторику як рухову активність організму або окремих його органів, яка проявляється через послідовність рухів, необхідних для виконання конкретної задачі [12; 49].

М. Шеремет, С. Конопляста та інші уточнюють, що дрібна моторика являє собою систему скоординованих дій нервової, м'язової та кісткової систем, які часто взаємодіють із зоровим аналізатором у процесі виконання точних і дрібних рухів пальцями та кистями рук [11; 53]. Дослідження І. Брушневської свідчать, що розвиток

моторики слід розглядати не лише з фізіологічної точки зору, а й у психолого-педагогічному аспекті, оскільки він тісно пов'язаний із формуванням мовлення та когнітивних функцій дитини [3].

Розвиток дрібної моторики рук у дітей дошкільного віку нині розглядається як один із ключових чинників формування мовлення та інтелектуального розвитку. Тренування пальців рук не лише стимулює мовленнєве становлення, а й виступає ефективним інструментом корекційно-розвивальної роботи. Виконання спеціальних вправ і завдань для пальців сприяє розвитку мовлення, пізнавальних і емоційно-вольових процесів, створює позитивний емоційний фон, допомагає знімати напруження та забезпечує психологічний комфорт дитини [3; 12; 49].

Дрібна моторика розглядається як система скоординованих рухів кистей і пальців рук, що забезпечує виконання точних і складних дій, зокрема захоплення та утримання предметів, малювання, ліплення, застібання гудзиків, зав'язування шнурків тощо. Формування тонких рухів активізує роботу тих зон кори головного мозку, які функціонально пов'язані з мовленнєвими центрами. Недостатній розвиток дрібної моторики може призводити до порушень мовленнєвого становлення, таких як затримка розвитку, обмежений словниковий запас, труднощі у формуванні граматично правильного мовлення, порушення звуковимови та зв'язного висловлювання [12; 30; 49].

У сучасних українських наукових дослідженнях наголошується, що розвиток дрібної моторики є важливим чинником формування вищих психічних функцій дитини. Л. Биковець підкреслює значення рухів пальців для мовленнєвого та інтелектуального розвитку [12; 49]. І. Брушневська звертає увагу на необхідність цілеспрямованого розвитку дрібної моторики у дітей із мовленнєвими порушеннями для забезпечення успішної соціалізації [3].

Ю. Рібцун акцентує роль дрібної моторики у формуванні мовленнєвої діяльності дітей із фонетико-фонематичним недорозвитком мовлення [30]. Дослідження, присвячені цілеспрямованому розвитку мовленнєвої активності дошкільників, підтверджують, що систематичне тренування дрібних рухів і мовленнєвих навичок стимулює когнітивні процеси та сприяє гар

Дітям із мовленнєвими порушеннями характерне відставання у розвитку різних видів моторики - загальної, дрібної, мимічної та артикуляційної. Вони часто стикаються з труднощами у виконанні базових рухів, мають недостатню координацію, знижену швидкість і спритність, а також порушення конструктивного праксису, що зумовлено недорозвиненням рухів пальців [55].

Для глибшого розуміння природи моторних порушень доцільно звернутися до класифікації видів моторики. У сучасній науковій літературі виділяють загальну та дрібну моторику. Загальна моторика слугує фундаментом для формування більш складних і точних рухів пальців рук [4]. І. Деснова визначає велику (загальну) моторику як «різноманітні рухи рук, ніг і тіла, тобто будь-яку фізичну активність людини, пов'язану з переміщенням тіла у просторі й здійснювану завдяки роботі великих м'язів» [4].

Наукові дослідження підтверджують тісний взаємозв'язок між розвитком дрібної моторики та мовленням у дітей. Встановлено, що швидкість рухів руки, очей та мислення дитини перебуває у взаємозалежності, тому систематичне тренування дрібної моторики позитивно впливає на загальне функціонування мозку [15]. Особливо підкреслюється, що розвиток дрібної моторики безпосередньо пов'язаний із функціонуванням лівих скроневих та лобових ділянок кори головного мозку, які забезпечують формування мовленнєвих і когнітивних функцій [65]. Дослідження підтверджують існування сензитивного періоду розвитку кори головного мозку - від 2 до 10 років, коли вона найбільш чутлива до моторних стимулів. Саме в цей період особливо важливо систематично розвивати тонкі рухи кистей і пальців [74].

Рівень мовленнєвого розвитку дітей тісно пов'язаний із сформованістю дрібної моторики: на початковому етапі формуються елементарні рухи пальців, які згодом сприяють розвитку артикуляції складів і становленню виразного мовлення [53].

Дослідження українських науковців підтверджують, що систематичне стимулювання пальцевих рухів активізує мовленнєві центри мозку, оскільки кінестетичні імпульси від кистей і пальців впливають на зони кори, пов'язані з мовленнєвою діяльністю [15]. Таким чином, вправи з розвитку дрібної моторики мають не лише корекційний, а й виражений стимулювальний ефект, сприяючи

розвитку мовлення та підвищенню функціональної активності кори головного мозку [53].

Згідно з дослідженнями Л. Коваль, М. Мартиненка та О. Кононко, стимуляція дрібної моторики активізує мовленнєві центри мозку, що має важливе значення у корекційній роботі з дітьми, які мають мовленнєві труднощі. Вивчення цього зв'язку дозволяє усвідомити, чому розвиток моторики слід розглядати як невід'ємну складову корекційно-розвивальних програм для дітей з мовленнєвими порушеннями. Зокрема, рухи пальців під час виконання різноманітних вправ не лише покращують координацію, а й стимулюють функції мовленнєвого апарату, створюючи основу для формування мовних навичок.

В. Гончаренко підкреслює критичне значення розвитку дрібної моторики для дітей із мовленнєвими труднощами. Вона зазначає, що недостатньо сформовані рухові навички рук і пальців можуть значно гальмувати мовленнєвий розвиток, оскільки слабка координація кінцівок ускладнює як правильну артикуляцію звуків, так і точні рухи мовленнєвого апарату. Тому В. Гончаренко вважає необхідним застосування спеціалізованих вправ, спрямованих на інтеграцію рухових навичок із функціями мовлення [15].

І. Брушневська підкреслює значущість використання комплексів вправ для стимуляції тонких рухів пальців, що сприяє не лише вдосконаленню моторних навичок дітей, а й розвитку мовлення. За її спостереженнями, такі вправи допомагають зосередити увагу дітей на деталях і точності виконання рухів, що, у свою чергу, підтримує формування правильної артикуляції та мовних умінь [3].

О. Петренко наголошує на значущості інтерактивних ігор у розвитку дрібної моторики та мовлення. Вона відзначає, що ігрові форми діяльності дозволяють дітям активно взаємодіяти з навколишнім середовищем, що є надзвичайно важливим для розвитку мовлення та моторних навичок. Завдяки таким іграм діти не лише удосконалюють свої рухові уміння, а й практично застосовують мовлення у різних контекстах, що сприяє розвитку комунікативних здібностей [27].

Т. Лисенко підкреслює важливість інтеграції сенсорних і моторних навичок у корекційній роботі з дітьми. Вона зазначає, що комплексний підхід до розвитку

дрібної моторики, який поєднує фізичні, сенсорні та когнітивні аспекти, є найбільш ефективним для дітей із мовленнєвими труднощами. Лисенко відзначає, що здатність інтегрувати різні види діяльності дозволяє досягти максимальних результатів у розвитку мовлення та моторних умінь [19].

Психологічні дослідження свідчать, що розвиток дрібної моторики стимулює активацію мовленнєвих центрів мозку. Л. Коваль зазначає, що злагоджена робота дрібних м'язів, особливо пальців, забезпечує точність вимови та артикуляції звуків. Це має особливе значення для дітей із мовленнєвими труднощами, оскільки дефіцит моторних навичок може уповільнювати формування мовлення та призводити до його недорозвитку. Водночас достатній рівень розвитку дрібної моторики позитивно впливає на інші когнітивні функції, такі як увага та пам'ять, що є ключовими для ефективного навчання [15].

З педагогічної точки зору, розвиток дрібної моторики у дітей дошкільного віку передбачає не лише фізичні вправи, а й спеціально підібрані педагогічні методики. М. Мартиненко підкреслює, що використання вправ для розвитку координації рухів пальців, таких як конструювання з дрібних деталей, малювання та аплікація, є важливим засобом стимуляції мовленнєвого розвитку. Такі вправи дозволяють дітям не лише вдосконалювати рухові навички, а й активно застосовувати мовлення для опису своїх дій і результатів [22].

Розвиток дрібної моторики в процесі навчання та корекційної роботи з дітьми з мовленнєвими труднощами потребує комплексного підходу, що поєднує різні педагогічні та психологічні стратегії. Особливо важливо забезпечувати активну участь дітей у навчальних і корекційних заняттях, приділяючи основну увагу розвитку дрібних рухів рук, що, у свою чергу, сприяє формуванню мовних навичок [33].

Дослідження Philip R. Zelazo (2020) та Jean Ayres (2011), хоча й належать до міжнародного контексту, підтверджують висновки українських науковців щодо значущості взаємозв'язку між моторним і мовленнєвим розвитком. Зокрема, вони акцентують, що розвиток дрібної моторики сприяє активації когнітивних функцій, що особливо важливо для дітей із мовленнєвими труднощами. Вправи на розвиток дрібної моторики, такі як маніпуляції з дрібними предметами, допомагають дітям

глибше усвідомлювати взаємозв'язок між руховими і мовленнєвими процесами [62; 64; 69].

Отже, психологічні та педагогічні дослідження підтверджують тісний зв'язок між розвитком дрібної моторики та мовленням, оскільки ці процеси взаємно підсилюють один одного. Л. Коваль (2015) зазначає, що стимулювання дрібних рухів рук активно залучає мовленнєві центри мозку, роблячи ці функції невід'ємною складовою загального розвитку дитини. Крім того, якість мовленнєвої діяльності безпосередньо залежить від точності та злагодженості моторних рухів, адже чітка артикуляція звуків потребує скоординованих дрібних рухів мовного апарату [15].

Враховуючи значущість розвитку дрібної моторики для мовленнєвого розвитку дітей із мовленнєвими труднощами, педагогам слід орієнтуватися на індивідуальні особливості кожної дитини. Для досягнення максимального ефекту рекомендується використовувати різноманітні корекційні програми, що включають як індивідуальні, так і групові вправи, а також методики, які інтегрують рухову та мовленнєву діяльність дітей [50].

Дослідження свідчать, що розвиток дрібної моторики на ранніх етапах дитячого розвитку стимулює формування нейронних зв'язків, що сприяють подальшому засвоєнню мовних навичок. Це передбачає використання різноманітних матеріалів і інструментів, які потребують точності у роботі рук, таких як пластилін, олівці, шнурки та намистини. Завдяки цим вправам дитина одночасно вдосконалює координацію рухів і практикує мовлення, називаючи предмети, описуючи свої дії та формуючи мовні навички [53].

Важливим аспектом є також взаємодія моторних і когнітивних процесів. Розвиток дрібної моторики сприяє покращенню уваги та пам'яті. Заняття, що передбачають виконання дрібних маніпуляцій з предметами, стимулюють концентрацію дитини на кожному рухові та формують здатність запам'ятовувати певні шаблони чи послідовності дій, що, у свою чергу, активізує когнітивні функції [62; 69].

Особливе значення має застосування методів корекційної роботи з дітьми з мовленнєвими труднощами. Педагоги та корекційні спеціалісти повинні враховувати

індивідуальні особливості кожної дитини, створюючи програми, що включають вправи для розвитку дрібної моторики. Вправи, спрямовані на стимуляцію точних рухів пальців, можуть поєднувати традиційні педагогічні методики з інноваційними підходами, що інтегрують фізичну активність, гру, музичні елементи та спеціальні техніки релаксації. Це допомагає дітям зменшувати стрес і покращувати психоемоційний стан, водночас сприяючи розвитку мовлення та когнітивних функцій [28].

Розвиток дрібної моторики, зокрема за допомогою інноваційних підходів, що поєднують гру, музику та релаксаційні техніки, є лише однією зі складових ефективної корекційної роботи.

Важливим аспектом є також робота з батьками, оскільки домашнє середовище значною мірою впливає на розвиток моторних і мовленнєвих навичок дитини. Батьки можуть активно підтримувати формування дрібної моторики через виконання різноманітних практичних завдань, таких як малювання, конструювання, складання пазлів та інші вправи. Це забезпечує постійну стимуляцію моторних умінь та мовленнєвих функцій у повсякденному житті дитини [29].

Для цілісного розуміння процесу впливу розвитку дрібної моторики на мовлення важливо також розглянути класифікацію мовленнєвих порушень, якою керуються фахівці. Спеціалісти психолого-педагогічного профілю (логопеди, дефектологи, психологи) застосовують класифікації мовленнєвих порушень, орієнтовані на їхню якісну та кількісну характеристику. Методи діагностики та корекції цих фахівців спрямовані на розвиток мовленнєвих навичок та усунення конкретних дефіцитів у мовленні [57].

Медичні працівники, у свою чергу, застосовують класифікації, що базуються на етіології, патогенезі та нозологічній приналежності мовленнєвих порушень. Їхня діяльність спрямована на виявлення та лікування основної причини мовленнєвого розладу, що забезпечує комплексний підхід до корекції та відновлення мовленнєвих функцій [44].

Одна з поширених класифікацій мовленнєвих порушень виділяє чотири основні групи.

До першої групи належать порушення, пов'язані з органічним ураженням центральної нервової системи, зокрема алалії, афазії, дизартрії та мовленнєві розлади, що виникають внаслідок функціональних змін ЦНС [50].

Друга група мовленнєвих порушень пов'язана з анатомічними дефектами артикуляційного апарату, до яких належать механічні дислалії та ринолалія [33].

Третя група охоплює затримки мовленнєвого розвитку різного походження, що можуть виникати внаслідок недоношеності, тяжких соматичних захворювань, педагогічної занедбаності та інших чинників [34].

Четверта група включає первинні та вторинні мовленнєві порушення. Первинні розлади виникають за збережених слуху, зору та інтелекту, без чітко визначеного етіологічного фактора, що зазвичай припускає генетичну основу. Вторинні порушення з'являються на тлі інших захворювань або патологій [35].

Міждисциплінарний підхід до діагностики та корекції мовленнєвих порушень є надзвичайно важливим для забезпечення комплексного та ефективного супроводу дітей. Співпраця логопедів, дефектологів, психологів і медичних спеціалістів дозволяє поєднати педагогічні та клінічні стратегії, що забезпечує максимально ефективне корекційне втручання [36].

Вторинні порушення мовленнєвого розвитку виникають як наслідок інших захворювань або патологій, серед яких виділяють:

- Розумова відсталість – характеризується загальним зниженням інтелектуальних функцій, що негативно впливає на формування мовлення [37].
- Органічні ураження ЦНС – травми, інфекційні захворювання, пухлини та інші ураження головного мозку можуть порушувати функціонування мовленнєвих зон, що призводить до різних мовленнєвих розладів [38].
- Приглухуватість – зниження або втрата слуху ускладнює сприйняття мовлення, що негативно впливає на його розвиток [39].
- Вроджені та набуті порушення артикуляційного апарату – такі як розщеплення губи та піднебіння, аномалії язика, зубів чи щелеп, які ускладнюють правильну артикуляцію звуків [33].

Види порушень мовленнєвого розвитку за характером проявів включають:

- Порушення експресивного мовлення – характеризуються труднощами у вираженні думок та ідей за допомогою мови. Діти можуть мати обмежений словниковий запас, незв'язне мовлення, порушення граматики або труднощі з формулюванням фраз.
- Порушення імпресивного мовлення – проявляються дефіцитом розуміння мовлення. Діти можуть не розуміти інструкцій, запитань чи розмов, що відбуваються навколо них.
- Змішані порушення імпресивного та експресивного мовлення – поєднують труднощі з вираженням думок та розумінням мовлення [57].
- Найпоширеніші види вторинних порушень мовленнєвого розвитку:
- Специфічні порушення мовленнєвої артикуляції (дислалія) – порушення правильності вимови звуків, їх заміна, пропуск або неправильна артикуляція [39].
- Моторна алалія – запізнення у розвитку мовлення та порушення всіх його аспектів (фонетичного, лексичного та граматичного). Діти можуть мати обмежений словниковий запас, незв'язне мовлення, порушення граматики та труднощі з артикуляцією [11; 57].
- Сенсорна алалія – порушення розуміння мовлення при збережених механізмах його продукування. Діти мають труднощі з розумінням інструкцій, запитань та розмов, що відбуваються навколо них [57].
- Сенсомоторна алалія – мовленнєвий розлад, що поєднує дефіцити як у продукції мовлення, так і у його розумінні [57].

Основні прояви сенсомоторної алалії:

- Відсутність розуміння мовлення – діти з сенсомоторною алалією не сприймають мовлення оточуючих, навіть якщо слух збережений.
- Порушення слухової уваги – складно зосередитися на мовних сигналах; діти швидко втомлюються та втрачають інтерес до спілкування.

- Вибіркова реакція на мовлення – діти реагують переважно на мовлення близьких людей, особливо якщо воно емоційно забарвлене та супроводжується жестами.
- Ехолоалія – на ранніх етапах розвитку мовлення діти часто повторюють почуті фрази без розуміння їхнього значення.
- Труднощі у спілкуванні з однолітками – діти не можуть ефективно брати участь у колективних іграх, що потребують вербалізації.
- Нерозвинений вербальний інтелект – незважаючи на високий рівень невербального інтелекту, дітям важко засвоювати знання, що потребують використання мови [43].

Вторинні порушення мовленнєвого розвитку потребують комплексного підходу до діагностики та корекції. Він включає консультації та обстеження у лікарів, логопедів, психологів та інших фахівців, а також проведення логопедичної та психокорекційної роботи, а за необхідності – медикаментозної терапії за призначенням лікаря [43].

Розвиток дрібної моторики у дітей із мовленнєвими труднощами може ускладнюватися низкою факторів:

- Неврологічні порушення – деякі мовленнєві розлади, зокрема дизартрія, пов'язані з порушеннями нервової системи, що впливають на м'язовий тонус і координацію рухів рук.
- Гіпотонус м'язів рук – у дітей із мовленнєвими порушеннями часто спостерігається знижений тонус м'язів верхніх кінцівок, що ускладнює виконання дрібних та точних рухів.
- Сенсорні порушення – дефіцит сенсорної інтеграції може зменшувати ефективність сприйняття інформації через дотик та пропріорецепцію (відчуття положення тіла в просторі).
- Психологічні особливості – низька самооцінка, емоційна нестабільність або знижена мотивація можуть негативно впливати на темпи та якість розвитку дрібної моторики [15; 42; 53].

Отже, психолого-педагогічні засади розвитку дрібної моторики охоплюють не лише фізичний компонент, а й когнітивну, мовленнєву та соціальну сфери. Застосування комплексного підходу, який поєднує фізичні вправи, інтерактивні ігри, творчі завдання та корекційно-розвивальні методики, забезпечує ефективну стимуляцію розвитку дітей дошкільного віку, особливо тих, які мають мовленнєві труднощі.

1.2. Взаємозв'язок розвитку дрібної моторики та мовлення у дітей дошкільного віку

Розвиток дрібної моторики істотно впливає на формування мовлення у дітей дошкільного віку. Взаємозв'язок між руховою активністю кистей і мовленнєвими навичками є чітким: вправи на координацію пальців не лише покращують рухові здібності дитини, а й сприяють розвитку психічних і мовних функцій.

Активне вдосконалення дрібної моторики сприяє не лише покращенню рухових навичок, а й розвитку мовленнєвих та психічних функцій. Рівень сформованості дрібної моторики розглядається як один із показників готовності дитини до навчання в закладі освіти. Діти з високим рівнем розвитку моторики відзначаються логічним мисленням, добре розвиненою пам'яттю, увагою та зв'язним мовленням. Натомість у дітей із недостатньо розвиненою дрібною моторикою можуть спостерігатися труднощі у вираженні думок та обмежена короткотривала пам'ять [15; 62; 69].

Отже, формування дрібної моторики є ключовим чинником у розвитку мовлення та загальних психічних функцій дитини. Виконання різноманітних вправ, спрямованих на вдосконалення рухів рук, позитивно впливає на мовленнєві навички та когнітивний розвиток дітей дошкільного віку.

Розвиток дрібної моторики у дітей дошкільного віку має прямий вплив на формування мовлення, оскільки моторні та мовленнєві функції тісно взаємопов'язані. Стимуляція дрібної моторики сприяє не лише вдосконаленню рухових навичок, а й активізації когнітивних та мовленнєвих процесів. Численні дослідження підтверджують, що вправи для пальців сприяють покращенню артикуляції та формуванню правильної вимови звуків [46; 60].

Дослідження Л. Коваль свідчать, що розвиток дрібної моторики у дітей, особливо дошкільного віку, тісно пов'язаний із формуванням мовлення. Стимуляція рухових навичок активізує ділянки мозку, відповідальні за мовні процеси, що сприяє підвищенню ефективності мовленнєвих функцій. М. Мартиненко приділяє окрему увагу цьому питанню, наголошуючи, що точність рухів пальців та кистей рук має прямий вплив на розвиток фонематичного слуху та здатність до правильної артикуляції, що є важливим аспектом формування основних мовленнєвих навичок у дітей [23; 49].

Інтеграція вправ на розвиток дрібної моторики в освітній процес закладу дошкільної освіти (ЗДО) приносить позитивні результати, покращуючи не лише координацію рухів, а й здатність дитини до самовираження через мову, — такі думки зазначені в роботах О. Кононко. О. Петренко підкреслює важливість застосування інтерактивних ігор та спеціальних методик, які завдяки активній участі дитини стимулюють мовленнєву активність і розвиток комунікативних навичок [19; 21; 27].

Варто підкреслити, що розвиток дрібної моторики через роботу з предметами та різноманітні сенсорні вправи сприяє кращому усвідомленню дитиною зв'язку між словами та об'єктами, що позитивно позначається на розширенні словникового запасу та формуванні логічних зв'язків у мовленні. Згідно з Т. Лисенко, корекційна робота з дітьми, які мають мовленнєві труднощі, повинна обов'язково включати вправи на розвиток моторики, оскільки такі методики сприяють інтеграції сенсорних і рухових функцій, що дозволяє одночасно коригувати проблеми як у моторному розвитку, так і у мовленні [50; 19; 64].

Впровадження вправ, спрямованих на розвиток дрібної моторики, таких як ліплення, малювання, складання пазлів, використання різноманітних конструкцій для складання ігор, позитивно впливає на формування зв'язного мовлення у дітей, оскільки стимулює розвиток мови через активне використання моторних навичок. У поєднанні з мовленнєвими вправами це створює умови для гармонійного розвитку як фізичних, так і мовленнєвих здібностей дитини [18; 19; 53].

Розвиток дрібної моторики через творчі ігри з предметами (лего, конструктори), вправи для пальців та кистей рук, підготовку до письма й малювання сприяє

формуванню основних рухових навичок і підвищенню мовленнєвої активності дитини. Це особливо актуально для дітей із мовленнєвими труднощами, оскільки розвиток моторики покращує не лише мовлення, а й загальні когнітивні функції [15; 18; 53; 69].

Фізіологічний зв'язок між дрібною моторикою та мовленням у дітей переконливо показаний у сучасних нейропсихологічних і моторно-розвивальних дослідженнях J. Iverson, E. Thelen, K. Adolph, J. Franchak, A. Diamond, P. Zelazo. У цих працях підкреслюється, що активізація тонких рухів кисті й пальців підсилює функціонування лобно-скроневих ділянок кори, які беруть участь у плануванні мовлення та в організації виконавчих функцій. Регулярні ритмічні й координаційні рухи пальців створюють додаткові сенсомоторні стимули, що полегшують формування мовленнєвих програм і сприяють розвитку артикуляційних навичок у дошкільників [62; 69].

Подібні висновки подають і українські дослідники М. Мартиненко, О. Кононко, які зазначають, що вправи на дрібну моторику запускають механізм «суміжної активації» мовленнєвих зон кори головного мозку, а отже, мають бути обов'язковим компонентом корекційно-логопедичної роботи з дітьми з мовленнєвими труднощами. Наголошується, що саме в дошкільному віці мозок найбільш чутливий до таких сенсомоторних впливів, тому систематичні пальчикові й маніпулятивні вправи дають найвиразніший мовленнєвий ефект [22; 23].

Отримані дані узгоджуються з міжнародними підходами до сенсомоторної інтеграції в ранньому житті дитини Jean Ayres, A. Diamond, де дрібна моторика розглядається не лише як рухова функція, а як засіб стимуляції мовлення, уваги та робочої пам'яті. Це дає підстави включати вправи для кисті та пальців у комплексні програми розвитку мовлення у дітей дошкільного віку [62; 64; 69].

Зв'язок між мозковими зонами, мовленням та дрібною моторикою підтверджується клінічними спостереженнями за наслідками травм або крововиливів у відповідних ділянках кори головного мозку. При ураженні мовленнєвої моторної зони лівої півкулі у дітей спостерігається втрата здатності до експресивного

мовлення, а також грубі порушення тонких рухів пальців правої руки, навіть якщо зона рухової проекції пальців безпосередньо не зазнала патологічного впливу [61; 65].

Дослідження вищої нервової діяльності дітей підтверджують тісний зв'язок між розвитком дрібної моторики та мовленнєвою функцією. Встановлено, що при віковому відповідному розвитку тонких рухів рук мовленнєвий розвиток перебуває у межах норми, тоді як відставання у розвитку рухів пальців призводить до уповільнення формування мовлення, навіть за нормального загального розвитку дитини [62; 69; 74]. Ця взаємозалежність пояснюється анатомічним розташуванням кори головного мозку: ділянки, що відповідають за рухи рук, знаходяться поруч із зонами, які забезпечують мовленнєву діяльність. Через це руки можна розглядати як своєрідний «орган мовлення», а розвиток дрібної моторики стає ключовим чинником у формуванні мовленнєвих навичок у дітей [61; 65; 74].

У дослідженнях J. Iverson та E. Thelen показано, що становлення мовлення в дитини відбувається не ізольовано, а в тісній взаємодії з розвитком рухових можливостей тіла: нові моторні досягнення (зокрема опанування точних рухів кисті й пальців) змінюють спосіб взаємодії з оточенням і тим самим стимулюють комунікативну активність та мовленнєве опрацювання сигналів. Пізніші роботи A. Diamond та C. E. Cameron підтверджують, що вправи на дрібну моторику активізують префронтальні та мовленнєві зони мозку і пов'язані з кращими мовними та навчальними показниками в дошкільників. Отже, систематичне тренування пальців можна розглядати як інструмент непрямої мовленнєвої стимуляції [62; 69].

Дослідники моторного контролю у дитячому віці R. Schmidt, T. Lee, A. Shumway-Cook, M. Woollacott підкреслюють, що точні рухи руки не є лише результатом біологічного дозрівання нервової системи: вони формуються у процесі багаторазової взаємодії дитини з предметним середовищем, коли зорові, дотикові й кінестетичні сигнали поєднуються в єдину дію. Саме така сенсомоторна практика створює підґрунтя і для подальшого мовленнєвого розвитку, бо вмикає ті самі коркові мережі, що відповідають за планування та послідовність дій [62; 69].

Сучасні дослідження, присвячені діяльності дитячого мозку та психіки, підтверджують, що функції рук мають стимулюючий вплив на розвиток мовлення.

Координована та спритна робота пальців сприяє формуванню мовних і когнітивних навичок, а також позитивно позначається на загальному стані дитини. Встановлено, що мовлення регулюється центральною нервовою системою: мовні центри кори здатні відрізняти мовні сигнали від інших звуків, диференціювати фонemi, активізувати мовні органи для відтворення звуків та забезпечувати правильне використання граматичних форм і синтаксичних конструкцій [57; 65].

Кисті рук мають тісний функціональний зв'язок із мовними зонами мозку: підвищення їх активності та спритності спричиняє активацію суміжних коркових відділів, відповідальних за мовлення [15; 53; 62]. Рухи рук передають кінестетичну інформацію до мовленнєвих центрів, особливо в ранньому віці, коли формується мовленнєва моторна область. Систематичні вправи для розвитку дрібної моторики пальців стимулюють мовленнєвий розвиток та підвищують функціональну активність кори головного мозку, що підтверджують сучасні дослідження у сфері нейронауки та спеціальної педагогіки [62; 64; 69].

З огляду на значення рухової активності у розвитку дитини, сучасні дослідники відзначають, що моторна сфера, хоч і має певну автономність, створює широкі можливості для стимуляції пізнавальної діяльності [55; 62]. Розвиток дрібної моторики пальців у дітей із мовленнєвими порушеннями тісно пов'язаний із формуванням мислення та мовлення, оскільки тонко диференційовані рухи та координація слугують фундаментом для оволодіння мовними навичками [15; 53].

У науковій статті Л. Биковець підкреслює, що «сензитивним періодом розвитку кори головного мозку є вік від 2 до 10 років. У цей час темпи моторного навантаження в мовленнєвій діяльності мають бути відповідними. Рівень мовленнєвого розвитку дітей безпосередньо залежить від сформованості тонких рухів пальців рук: спершу розвиваються дрібні рухи пальців, а лише потім з'являється артикуляція складів» [53].

Сучасні дослідження у сфері психомоторики демонструють тісний взаємозв'язок між психічними процесами та моторними навичками, що стало підґрунтям для наукових підходів до її вивчення та практичного застосування. Методи діагностики психомоторних здібностей дають змогу оцінювати окремі компоненти

рухової діяльності: статичну та динамічну координацію, швидкість рухів, ритмічність і точність виконання завдань [55; 62].

Сучасні науковці відзначають, що тісний взаємозв'язок між психічною та руховою сферами забезпечує взаємне стимулююче впливання, що лежить в основі корекційно-розвивальної роботи з дітьми, психотерапевтичних втручань та реабілітаційних програм [62; 64].

Дрібна моторика рук тісно пов'язана з вищими психічними функціями та властивостями свідомості, такими як увага, мислення, оптико-просторове сприйняття, уява, спостережливість, зорова та рухова пам'ять, а також мовлення. Її розвиток є надзвичайно важливим, адже в подальшому житті дитини точні та координовані рухи кистей і пальців необхідні для виконання побутових, навчальних та творчих завдань, зокрема одягання, малювання та письма [15; 55].

Мовленнєві навички дитини значно покращуються під впливом кінестетичних імпульсів від рук, особливо пальців. Діти з добре розвиненою дрібною моторикою демонструють кращі логічні здібності, активне мовлення та рідше мають порушення звукомовлення. Тому тренування рухів пальців і кистей є ключовим елементом стимуляції мовленнєвого розвитку: воно сприяє вдосконаленню артикуляційних рухів, підготовці руки до письма, активізує роботу кори головного мозку та підтримує розвиток мислення [15; 53; 62].

Розвиток дрібної моторики впливає не лише на рухові здібності дитини, а й на формування її психічних та мовленнєвих навичок. Вдосконалення рухів рук тісно пов'язане з розвитком рухового аналізатора, зорового сприйняття, різних видів чутливості, просторової орієнтації та координації рухів [62; 64; 69].

Рівень розвитку дрібної моторики сприяє підготовці дітей до подальшого систематичного навчання на наступному освітньому рівні. Діти з високим рівнем дрібної моторики краще володіють пам'яттю, увагою та зв'язним мовленням. Натомість недостатній розвиток зорового сприйняття, уваги та дрібної моторики може призводити до негативного ставлення до навчання [62; 69]. Тому роботу з розвитку дрібної моторики слід починати задовго до вступу до школи, практично від народження.

Науковець А. Машталер акцентує увагу на значенні спеціально організованих вправ, форм і методів розвитку дрібної моторики у дітей із загальним недорозвиненням мовлення. Особливу ефективність він відводить пальчиковим іграм, систематичне виконання яких спричиняє такі позитивні наслідки:

- ритмічні рухи пальцями стимулюють мовленнєві центри головного мозку та узгоджену роботу мовних зон, сприяючи розвитку мовлення;
- пальчикові ігри формують сприятливий емоційний фон, розвивають здатність наслідувати дорослого, сприймати та розуміти зміст мовлення, підвищують мовленнєву активність;
- дитина опановує навички концентрації уваги та її правильного розподілу;
- виконання вправ під супровід коротких римованих рядків робить мовлення більш чітким і ритмічним та покращує контроль за рухами;
- розвивається пам'ять, оскільки дитина запам'ятовує положення рук та послідовність рухів;
- формуються уява та фантазія, що дозволяє невербально відтворювати цілі історії;
- кисті рук і пальці стають сильнішими, рухливими та гнучкими, що полегшує оволодіння письмом.

Особливу значущість А. С. Машталер надає іграм із піском, які сприяють розвитку творчого потенціалу, покращують просторове сприйняття, стимулюють образно-логічне мислення та вдосконалюють дрібну моторику [65].

Отже, розвиток дрібної моторики становить ключовий елемент формування мовленнєвих навичок у дітей, особливо у випадках мовленнєвих порушень. Систематичне стимулювання моторних умінь за допомогою спеціально підібраних вправ не лише покращує артикуляційні здібності, а й активізує інші психічні функції, що є фундаментом для розвитку мовлення та комунікативної компетентності. У поєднанні з іншими корекційними методиками такі вправи забезпечують гармонійний розвиток дитини та сприяють подоланню мовленнєвих труднощів.

1.3 Особливості розвитку дрібної моторики у дітей дошкільного віку з мовленнєвими труднощами

Діти з мовленнєвими труднощами зазвичай демонструють відставання не лише у розвитку мовлення, а й у формуванні інших ключових функцій, зокрема моторики. Затримки у розвитку дрібної моторики у таких дітей часто пов'язані із сповільненим мовленнєвим розвитком. Особливості формування дрібної моторики у цієї категорії дітей визначаються низкою чинників, які необхідно враховувати під час організації корекційно-розвивальної роботи [15].

Діти з мовленнєвими труднощами часто стикаються з проблемами координації рухів, що проявляється у недостатній злагодженості роботи різних груп м'язів, відповідальних за дрібні рухи пальців та кистей рук. У таких дітей спостерігається знижена здатність виконувати точні та складні дії, наприклад, розташовувати дрібні предмети або оперувати маніпуляційними завданнями з маленькими об'єктами. Це пов'язано з порушенням розвитку моторних зон мозку, що безпосередньо відображається на формуванні мовленнєвих навичок.

У дітей з мовленнєвими труднощами часто спостерігаються порушення сенсомоторної інтеграції – здатності координувати сенсорну інформацію з моторними реакціями. Це проявляється у труднощах правильного опрацювання сенсорних сигналів і їхнього перетворення на відповідні рухові дії. Наприклад, дитина може не знати, як правильно виконати завдання, що включає сенсорне сприйняття (кольорові чи текстурні предмети), що ускладнює розвиток мовленнєвих функцій через недорозвиненість моторики [64].

Мовленнєві труднощі у дітей часто знижують їхню мотивацію до активної участі у вправах, що розвивають дрібну моторику. Це може бути наслідком фрустрації через складність виконання завдань або негативного досвіду з попередніх занять. Діти з мовленнєвими труднощами можуть уникати вправ на розвиток моторики, оскільки їм важко впоратися з ними на рівні однолітків [69].

Діти з мовленнєвими труднощами часто відстають у формуванні навичок самообслуговування, таких як застібання гудзиків, користування ножицями, малювання чи ліплення. Це частково обумовлено обмеженою здатністю контролювати

дрібні рухи пальців, що ускладнює виконання повсякденних завдань. Отже, порушення дрібної моторики може додатково ускладнювати розвиток самостійності у таких дітей [32].

Діти з порушеннями дрібної моторики часто відчують труднощі з оволодінням навичками письма та читання, оскільки ці види діяльності потребують точності та координації рухів пальців для правильного тримання ручки та формування літер. Недостатній розвиток дрібної моторики ускладнює правильне користування олівцем, виконання письмових завдань, малювання та інших дрібних рухів, що є фундаментом для подальшого розвитку письмових і мовленнєвих умінь [69].

При роботі з дітьми, які мають мовленнєві труднощі, важливо дотримуватися індивідуального підходу до розвитку дрібної моторики. Вправи мають відповідати особливостям порушень конкретної дитини. Використання різноманітних ігор та завдань, що передбачають дрібні маніпуляції з предметами (пазли, ліплення, малювання), сприяє розвитку не лише моторики, але й мовленнєвих навичок, особливо коли вправи інтегрують моторні та мовні компоненти.

Особливості розвитку дрібної моторики у дітей з мовленнєвими труднощами можуть бути зумовлені різними психофізіологічними факторами, що впливають на їхню здатність сприймати та виконувати рухові завдання. Так, у дітей із порушеннями мовлення часто спостерігаються затримки у формуванні моторних навичок через недосконалу координацію, дефіцит уваги або труднощі з плануванням рухів. Це ускладнює виконання завдань, які потребують точності та дрібної моторики, зокрема письмових вправ чи малювання [62].

Виходячи з цього, важливо організовувати для дітей із мовленнєвими труднощами такі умови розвитку дрібної моторики, які одночасно сприятимуть удосконаленню когнітивних та мовленнєвих функцій. Для досягнення цієї мети доцільно застосовувати спеціально розроблені методики, що поєднують тренування моторних навичок із вправами на розвиток мовлення [60].

І. Брушневська наголошує, що ефективна робота з дітьми, які мають порушення мовлення, потребує використання методик, що враховують як вікові, так і індивідуальні особливості кожної дитини. Вправи повинні бути цікавими та

стимулювати розвиток як моторики, так і мовлення. Зокрема, вправи на пальчикову моторику чи мовні ігри здатні одночасно активізувати нервові центри, відповідальні за мовленнєву діяльність, сприяючи покращенню мовленнєвого розвитку дитини [3].

Також важливо застосовувати мультисенсорний підхід у роботі з дітьми. Залучення різних каналів сприйняття – зору, слуху та дотику – створює більш ефективне середовище для розвитку як моторних, так і мовленнєвих навичок. Наприклад, інтерактивні ігри, що поєднують рухові, слухові та візуальні сигнали, одночасно стимулюють розвиток моторики й мовлення. Такий підхід сприяє активній участі дитини в навчальному процесі та забезпечує доступну, цікаву ігрову форму навчання [72].

Отже, розвиток дрібної моторики у дітей із мовленнєвими труднощами потребує комплексного підходу, який враховує індивідуальні особливості кожної дитини та передбачає використання спеціалізованих методик і вправ. Такі методики дозволяють покращувати мовленнєві навички через тренування моторики. Основними напрямками є інтерактивні ігри, вправи на сенсорну інтеграцію та активне залучення батьків до процесу корекційної роботи, що створює сприятливе середовище для розвитку дитини та стимулює її прогрес у формуванні як мовлення, так і моторних навичок. Як визначає Ю.В. Рібцун, дрібна моторика – це «сукупність скоординованих дій нервової, м'язової та кісткової систем, часто за участю зорової системи, які забезпечують виконання дрібних і точних рухів кистями та пальцями рук і ніг. У контексті моторних навичок рук і пальців часто використовується термін «спритність». До сфери дрібної моторики належить широкий спектр рухів: від примітивних жестів, таких як захоплення предметів, до дуже точних рухів, що, наприклад, визначають якість почерку людини» [36].

Розвиток дрібної моторики у дітей з типовим розвитком проходить кілька етапів. На початковому етапі він проявляється через несвідомі мимовільні маніпуляції предметами, які поступово перетворюються на усвідомлену діяльність, що включає планомірне й цілеспрямоване сприйняття та продуктивні дії. Надалі у цю свідому діяльність інтегрується друга сигнальна система – мовленнєва, яка супроводжує більшість дій і весь психічний розвиток.

Сучасні автори динамічної системної парадигми розвитку Е. Thelen та L. B. Smith описують моторний розвиток дитини як поетапне налагодження багатьох підсистем — нейронних, м'язових, сенсорних та когнітивних. Через це в дошкільному віці можуть спостерігатися як стрибки, так і тимчасові уповільнення у формуванні дрібних рухів, що є нормальним проявом узгодження цих підсистем. Саме в такі періоди цілеспрямовані вправи на дрібну моторику особливо ефективні, бо допомагають «стабілізувати» новий рівень координації [62].

Сучасні дослідження розвитку дрібної моторики зазначають, що її формування в природних умовах відбувається у дві послідовні фази. Першою фазою є завершення фізіологічного дозрівання центральних нервових структур, що зазвичай відбувається до 2–2,5 років [62]. Друга фаза – функціональне дозрівання та налагодження роботи координаційних рівнів, що триває до підліткового або юнацького періоду. У цій фазі розвиток дрібної моторики має нестабільну динаміку: у деяких класах рухів може спостерігатися тимчасове уповільнення або навіть регрес, поки не встановиться стабільна рівновага у координації рухів на певному рівні розвитку [69].

Дослідження численних сучасних вчених підтвердили тісний взаємозв'язок між мовленнєвим та загальним фізичним розвитком дитини, особливо в дошкільному віці, коли «весь навколишній світ дитини сприймається через призму рухів».

Розвиток мовлення є центральним компонентом системи спеціальної дошкільної освіти, особливо в контексті підготовки дітей до школи. Він відіграє визначальну роль у формуванні психічних функцій, навчальної діяльності та соціальної адаптації дитини. Навіть незначні порушення у мовленнєвому розвитку можуть ускладнювати оволодіння навчальними програмами з предметів мовного циклу.

Серед порушень мовлення особливе місце займає складне мовленнєве порушення (ЗНМ) у дітей дошкільного віку. При цьому у дітей із нормальним фізичним слухом та інтелектом спостерігаються порушення всіх мовленнєвих компонентів: фонетики, лексики та граматики [50].

Дослідження багатьох сучасних учених, зокрема Ю. В. Рібцун, Н. О. Заковоротної та А. М. Гончаренко, неодноразово підтверджували тісний

взаємозв'язок між мовленнєвим і загальним фізичним розвитком дітей. Особливо це проявляється у дошкільному віці, коли «весь оточуючий світ дитини переломлюється через призму рухів» [50].

Розвиток мовлення є ключовим чинником у підготовці дитини до школи в системі спеціальної дошкільної освіти. Він становить основу для її інтелектуального зростання, успішного навчання та комфортного існування в соціумі. При цьому, як зазначає В. Гончаренко, навіть мінімальні мовленнєві порушення можуть призвести до значних труднощів у засвоєнні шкільної програми, особливо з гуманітарних дисциплін [15].

Відставання у мовленнєвому розвитку та обмежений словниковий запас ускладнюють перехід дитини від ситуативної мови до вміння вести діалог, а також гальмують формування зв'язного мовлення [15]. Аналіз усіх компонентів мовлення засвідчує, що фонетика, лексика та граматики розвинуті недостатньо: у мовленні переважають прості речення, майже не вживаються складні синтаксичні конструкції; помітні помилки в узгодженні слів за родом, числом та відмінком, а також у поєднанні іменників з числівниками [15]. Крім того, діти цього рівня демонструють недостатній розвиток фонематичного слуху, відчують труднощі в розрізненні значень слів, що утворюються за допомогою префіксів та суфіксів, а також мають незначні проблеми з просторовою орієнтацією та розвитком дрібної та загальної моторики [55].

У дітей із затримкою мовленнєвого розвитку спостерігаються специфічні труднощі у формуванні дрібної моторики, які виражаються в недостатній координації пальців та кистей рук. Дослідження підтверджують прямий зв'язок між розвитком мовлення та здатністю до точних рухових актів пальців. Для таких дітей характерні м'язові напруження, повторення рухів, затримки при їх виконанні, уповільнений темп та низька рухова активність. Вони часто не можуть відтворити задані рухові образи, наприклад, одночасно підняти другий і п'ятий пальці на обох руках або скласти пальці у певну фігуру. Також у них виявляються значні труднощі під час роботи з ножицями та обмежені технічні навички у продуктивних видах діяльності, таких як малювання чи ліплення [32].

Для більшості дітей із затримкою мовлення характерний уповільнений темп розвитку рухової сфери. Їхня рухова недостатність проявляється в невпевнених, нескордированих рухах, зниженні швидкості виконання та загальній незграбності. Діти відчують особливі труднощі під час виконання складних рухових завдань, а також при спробі відтворити серії рухів за словесною інструкцією чи повторити задану послідовність дій. У дітей можуть виникати значні труднощі під час виконання ритмічних рухів під музику, а також при здійсненні координованих дій із предметами, наприклад, передачі чи перекидання м'яча, чи підстрибуванні на одній нозі.

Для глибокого розуміння взаємозв'язку мовлення та руху необхідно розглянути три ключові мозкові центри: центр Брока, який виконує рухові функції, відповідає за артикуляцію та планування мовленнєвих актів; центр Верніке, як слуховий центр, забезпечує розпізнавання та осмислення почутої мови; асоціативні центри здійснюють вищі когнітивні операції, пов'язані з аналізом і формулюванням мовленнєвих повідомлень. Дослідження підтверджують, що недостатній розвиток рухової активності призводить до уповільнення формування мовленнєвих функцій, що свідчить про органічний зв'язок між руховими та мовними процесами [65].

У дітей із порушеннями мовлення спостерігаються специфічні труднощі у формуванні дрібної моторики, що виражається в недостатній координації пальців під час виконання точних дій. Наприклад, вони відчують значні складнощі при застібанні гудзиків, зав'язуванні шнурків, а також демонструють загальну неточність і неузгодженість рухів. Це підтверджує існування тісного взаємозв'язку між розвитком тонкої моторики пальців та формуванням мовленнєвих функцій [65].

За результатами неврологічного обстеження у дітей із затримкою мовленнєвого розвитку виявляються характерні особливості рухової сфери. Їхні рухи відрізняються недостатньою точністю та диференціацією, а при перевтомі виникають синкінезії – мимовільні співдружні рухи. Також спостерігаються помилки у просторовій орієнтації, загальна скованість і недостатня синхронізація рухів, іноді – тремор пальців, що в сукупності свідчить про порушення контролю власних дій [65].

Діти з мовленнєвими порушеннями демонструють відставання у формуванні основних рухових навичок порівняно з однолітками з нормотипним розвитком. Вони

пізніше починають хапати та утримувати предмети, сидіти, ходити, стрибати на одній або обох ногах. Недорозвиненість дрібної моторики викликає труднощі під час виконання точних дій, таких як шнурування взуття, застібання гудзиків, а також навички правильного утримання столових приборів [15; 32].

Для дітей із складними мовленнєвими порушеннями характерні суттєві особливості розвитку моторики пальців рук, які проявляються в комплексі порушень:

- нездатність утримувати статичні пози;
- порушення плавності та точності рухів;
- недостатній рівень самоконтролю під час виконання дій;
- наявність мимовільних рухових актів (гіперкінези, тремор);
- підвищена м'язова напруга та обмеженість рухів;
- недиференційованість рухових актів;
- порушення координації при виконанні одночасних рухів;
- труднощі у перенесенні рухових паттернів зліва направо та перемиканні між різними типами діяльності.

Дані порушення виражаються у системній недорозвиненості моторики рук: для дітей із затримкою мовленнєвого розвитку характерні метушливі, рвані та прискорені рухи, що супроводжуються загальною незграбністю та відсутністю послідовності дій. Виконання рухів, які вимагають точності та спритності, виявляється для них практично недосяжним [32; 50]. Більшість дітей із складними мовленнєвими порушеннями демонструють недостатній розвиток дрібної моторики та порушення зорово-рухової координації. Несформованість координації проявляється в типових труднощах: діти часто промахуються, намагаючись взяти або поставити предмет, не можуть адекватно оцінити напрямок руху, прослідкувати траєкторію руху власних рук, а також з'єднати дві точки на площині прямою лінією. Ці специфічні порушення знаходяться у тісному взаємозв'язку з структурою мовленнєвого дефекту, зокрема, при таких діагнозах, як дизартрія та алалія [48; 50; 55].

Сучасні дослідження в галузі спеціальної педагогіки підтверджують тісний взаємозв'язок між розвитком дрібної моторики рук та формуванням мовленнєвої функції у дітей з порушеннями мовлення. Ця взаємозалежність проявляється в

координації між руховою активністю пальців та артикуляційним апаратом, що свідчить про єдність механізмів, які лежать в основі як рухової, так і мовленнєвої діяльності [15; 32; 62; 69].

Як зазначає професор М. Шермет, діти зі складними мовленнєвими порушеннями характеризуються не лише загальною ослабленістю, а й системними порушеннями сенсомоторної сфери. Це проявляється в обмеженнях розвитку окремих систем (ноги, руки, очі, артикуляційний апарат) та їх скоординованої взаємодії. У таких дітей спостерігається відставання у формуванні всіх видів моторики: загальної, дрібної, мимічної та артикуляційної. Конкретними проявами є порушення основних рухів, недостатня статична та динамічна координація, зниження швидкості та спритності виконання рухових завдань. Окрім того, у дітей із ЗНМ виявляються труднощі конструктивного праксису, що обумовлено недорозвиненістю дрібної моторики пальців рук та проявляється у складностях під час маніпулювання дрібними предметами [57].

Сучасні дослідження розвитку мовлення у дітей з мовленнєвими порушеннями J. Iverson, E. Thelen, A. Diamond, а також українських авторів, що працюють у сфері корекційної педагогіки та дошкільної освіти (Ю. Рібцун, Н. Заковоротна, А. Гончаренко), відзначають суттєве зростання кількості дітей із відставанням у розвитку дрібної моторики пальців рук, особливо серед дітей із загальним недорозвитком мовлення. Дослідники обґрунтовують необхідність цілеспрямованої роботи з розвитку дрібної моторики, виходячи з тісного функціонального зв'язку між руховими центрами кисті руки та мовленнєвими зонами кори головного мозку. Комплексний розвиток рухових функцій руки сприяє не лише вдосконаленню маніпулятивних навичок, але й активізує психічні процеси, сенсомоторну інтеграцію та мовленнєвий розвиток дитини. Цей процес охоплює формування рухового аналізатора, розвиток зорового сприйняття, різних видів чутливості, просторового орієнтування та координації рухів [15; 32; 62; 69].

У дітей із складними мовленнєвими порушеннями, окрім недостатньої координації, часто спостерігається надмірна рухова активність, що виражається у розгорнутих, некоординованих рухах великої амплітуди. Характерною особливістю є

порушення міжаналізаторної взаємодії, зокрема недостатність зорово-рухової та слухо-рухової координації. Це проявляється, наприклад, у значних труднощах під час змальовування, коли дитина з ОНР робить численні помилки та спотворює графічний образ, а на етапі оволодіння письмом – неправильно відтворює форми букв [32; 48; 50; 55; 69].

Дослідження слухо-моторної координації у дітей із затримкою мовленнєвого розвитку виявляє значні труднощі при виконанні ритмічних завдань. Коли дитині пропонують на слух запам'ятати та відтворити ритм без зорової підтримки, у більшості випадків спостерігається або значне відхилення від зразка, або повна нездатність виконати завдання [64; 71].

Для дітей із затримкою мовленнєвого розвитку характерна недостатня координація рухів обох рук, що ускладнює виконання бімануальних дій. Яскравим прикладом є складання пірамідки: дитина не може одночасно утримувати основу однією рукою та нанизувати кільця іншою, що свідчить про порушення міжпівкульної взаємодії [32; 50; 55].

Діти із затримкою мовленнєвого розвитку також відчують значні труднощі при виконанні проби «кулак – ребро – долоня», яка є діагностичним завданням для оцінки динамічної організації рухів. Під час тестування дитина має послідовно відтворити три позиції руки: долоню, стиснутий кулак і руку, поставлену на ребро. Навіть після демонстрації та спільного виконання з педагогом діти із затримкою мовленнєвого розвитку, як правило, відтворюють рухову послідовність у повільному темпі, з порушенням порядку дій та численними помилками, що свідчить про недорозвиненість послідовної організації рухів [50; 55].

Дітям із загальними порушеннями мовлення найбільші труднощі створюють завдання, що вимагають одночасної зміни положення обох рук. У таких випадках вони демонструють типові помилки: здійснюють зайві або скорочені рухи, а іноді, навпаки, беззмістовно повторюють одну й ту саму рухову дію [50; 55].

Особливості моторного розвитку дітей із затримкою мовленнєвого розвитку чітко виявляються у процесі образотворчої діяльності. Вони виражаються у недостатній орієнтації на площині аркуша, труднощах із проведенням прямих ліній

та відтворенням дрібних елементів. Ці ж обмеження значно ускладнюють процес оволодіння письмом: літери набувають спотвореної форми, рядкове оформлення не дотримується, а послідовність написання графічних елементів порушується [32; 48; 69].

Для активізації мовленнєвого розвитку та підготовки руки до письма у дітей із порушеннями мовлення необхідний системний розвиток дрібної моторики. Згідно з сучасними дослідженнями, основними напрямками корекційної роботи є:

- формування тонкої рухової координації пальців рук;
- розвиток зорово-просторової орієнтації;
- вдосконалення сенсомоторної інтеграції (узгодженості рухів із зоровим сприйняттям);
- розвиток просторового мислення та координації;
- формування рухової пам'яті;
- оптимізація ізольованих та статичних рухових актів;
- вдосконалення предметно-практичних навичок;
- розвиток довільних рухових актів пальців рук.

Реалізація даного підходу сприяє не лише вдосконаленню моторних функцій, але й стимулює загальний мовленнєвий та когнітивний розвиток дитини [15; 32; 48; 50; 53].

Для дітей із мовленнєвими порушеннями цілеспрямований розвиток дрібної моторики виступає не лише важливим, а й невід'ємним компонентом корекційно-розвивальної роботи. Як зазначає дослідниця І. Брушневська, системне використання спеціально організованих вправ, спрямованих на вдосконалення тонких рухів пальців та кистей рук, дозволяє суттєво покращити мовленнєві навички. Подібні вправи сприяють не лише оптимізації функціонування артикуляційного апарату, але й активізують ключові психічні процеси, що забезпечують як розуміння, так і продукування мовлення [3; 22; 33].

Розвиток моторики рук має позитивний вплив на когнітивну сферу дитини, зокрема на розвиток пам'яті та уваги. Дослідники відзначають, що формування моторних навичок безпосередньо впливає на здатність дитини до зберігання та

обробки інформації, що є ключовим для опанування мовленнєвими навичками. Наприклад, у процесі маніпулювання дрібними предметами відбувається одночасна активізація як рухових, так і когнітивних функцій, створюючи сприятливі умови для засвоєння мовних структур [62; 69].

Важливим аспектом є безпосередній зв'язок між розвитком дрібної моторики та формуванням мовленнєвих умінь, що реалізується через утворення асоціативних зв'язків між словом і дією. У процесі виконання предметно-практичних завдань (таких як малювання, ліплення чи конструювання) у дітей відбувається активна вербалізація дій, що сприяє розширенню словникового запасу та вдосконаленню граматичного ладу мовлення. У цьому процесі спостерігається паралель між комбінуванням рухових актів і формуванням мовленнєвих конструкцій, що підтверджує єдність механізмів планування та реалізації рухової та мовленнєвої діяльності [33; 52].

Сенсорно-моторна інтеграція, на яку акцентують сучасні дослідження, відіграє вирішальну роль у корекційній роботі з дітьми, що мають мовленнєві порушення. Ефективна взаємодія між сенсорними та моторними процесами створює оптимальні умови для засвоєння мовних навичок. Спеціально організовані вправи, спрямовані на розвиток дрібної моторики, активізують ділянки кори головного мозку, відповідальні за мовленнєву функцію, а також сприяють формуванню функціональних нейронних мереж, необхідних для реалізації мовленнєвого спілкування [64; 65].

Враховуючи тісний взаємозв'язок між розвитком дрібної моторики та формуванням мовленнєвої функції, корекційна робота з дітьми, особливо з мовленнєвими порушеннями, має ґрунтуватися на системному та цілеспрямованому застосуванні різноманітних вправ і дидактичних ігор. Такий підхід забезпечує створення оптимальних умов для гармонійного розвитку дитини, сприяючи одночасному вдосконаленню як мовленнєвих навичок, так і вищих психічних функцій у їхній єдності [3; 15; 32; 48; 50; 53].

Інтерактивні ігри та спеціально організовані завдання, спрямовані на розвиток дрібної моторики (такі як складання пазлів, ліплення, малювання, маніпулювання дрібними предметами), ефективно покращують рухову координацію та одночасно стимулюють мовленнєвий розвиток. Інтеграція подібних видів діяльності в освітній

процес сприяє формуванню у дітей здатності до логічного вираження думок, а також розвиває ключові когнітивні функції: увагу, пам'ять та вербально-логічне мислення [18; 27; 28; 53].

Для підвищення ефективності корекційної роботи з дітьми, що мають мовленнєві порушення, необхідно забезпечити ретельний облік індивідуальних особливостей розвитку кожної дитини. Вправи, спрямовані на розвиток дрібної моторики, мають відповідати низці критеріїв: системності, достатньої інтенсивності та чіткої спрямованості на досягнення конкретних мовленнєвих цілей. Окрім того, обов'язковим є врахування вікових та психофізіологічних характеристик дитини. Як зазначає дослідниця І. Брушневська, саме індивідуалізація корекційних методик забезпечує оптимальну стимуляцію мовленнєвого розвитку шляхом цілеспрямованого вдосконалення моторних навичок [3; 22; 31; 33].

Для дітей з мовленнєвими порушеннями, що характеризуються обмеженим словниковим запасом або артикуляційними труднощами, особливе значення набувають вправи, спрямовані на розвиток тонких рухових актів пальців та кистей рук. До таких завдань належать:

- маніпуляції з дрібними предметами (конструювання, сортування за сенсорними ознаками);
- продуктивні види діяльності (ліплення, аплікація);
- ігри, що вимагають високої рухової точності (нанизування елементів, створення мозаїчних зображень).

Ці види діяльності сприяють формуванню нейрофізіологічних передумов для розвитку мовленнєвих функцій через активацію супутніх мозкових центрів [15; 18; 32; 53].

Важливим аспектом корекційної роботи є інтеграція вправ, спрямованих одночасно на розвиток моторики та соціально-комунікативних навичок. Мовленнєві та рухові функції тісно пов'язані з емоційно-особистісним розвитком дитини, її здатністю до соціальної взаємодії. Особливу ефективність демонструють види діяльності, що передбачають спільне виконання завдань у груповому форматі. Такі інтерактивні вправи сприяють не лише вдосконаленню комунікативних компетенцій,

але й формують здатність до координованої поведінки в умовах колективної взаємодії [9; 21; 26; 52].

Вплив розвитку дрібної моторики на мовлення також знаходить своє відображення у вдосконаленні взаємозв'язку між усною та письмовою формами мови. Формування тонких рухових навичок кисті та пальців рук сприяє ефективнішому засвоєнню графомоторних дій, оскільки точні рухи не тільки оптимізують артикуляційну точність, але й забезпечують необхідну основу для автоматизації рухів, що задіяні у відтворенні графем. Для дітей з труднощами у засвоєнні письма чи читання, цілеспрямований розвиток дрібної моторики може стати ключовим компонентом корекційного впливу, що забезпечує формування передумов для успішного опанування графіко-орфографічними навичками [62; 69; 70].

Вирішальну роль у корекції мовленнєвих порушень шляхом розвитку дрібної моторики відіграє професійна компетентність педагога. Фахівець має ґрунтовно розуміти нейрофізіологічні та психолінгвістичні механізми взаємозв'язку моторних та мовленнєвих функцій, а також володіти спеціальними методиками корекційного впливу. Такий підхід забезпечує не лише поліпшення артикуляційної точності, але й реалізує принцип комплексності в корекційно-розвивальній роботі, спрямованій на одночасну оптимізацію мовленнєвих, когнітивних та соціально-адаптаційних компонентів розвитку дитини [9; 12; 19; 57].

Сучасні наукові дослідження підтверджують ключову роль розвитку дрібної моторики рук у корекційній роботі з дітьми, що мають мовленнєві порушення [9; 15; 32; 48; 50; 53; 62; 69]. Спеціально організовані вправи та ігри спрямовані на комплексний розвиток дитини та сприяють:

1. Оптимізації мовленнєвої функції:

- активізації мовленнєвих центрів кори головного мозку;
- підвищенню мовленнєвої ініціативи;
- вдосконаленню артикуляційної точності, координації та виразності мовлення;
- формуванню ритмічно організованого та інтонаційно виразного мовлення;
- розвитку самоконтролю за власною мовленнєвою продукцією [19; 21; 27; 28; 37].

Розвитку когнітивної сфери:

- покращенню пам'яті;
- стимуляції образного мислення та уяви;
- розвитку логічного мислення;
- підвищенню концентрації та стійкості уваги [62; 69; 74].

1. Вдосконаленню фізичного та психоемоційного розвитку:

- зміцненню м'язового апарату кистей та пальців рук;
- підвищенню рухової гнучкості та мобільності;
- покращенню зорово-моторної координації;
- розвитку просторового сприйняття;
- розширенню досвіду та знань про навколишній світ;
- збагаченню активного словникового запасу;
- стабілізації емоційного стану [15; 18; 53].

Нейрофізіологічні дослідження підтверджують, що пальці рук мають значну репрезентацію в сенсомоторній корі головного мозку, причому розвиток тонких рухових навичок пальців є необхідною передумовою для формування артикуляційної майстерності. Активізація пальцевої моторики сприяє становленню нейронних мереж «схеми тіла», тоді як якість мовленнєвих реакцій безпосередньо корелює з рівнем розвитку дрібної моторики [61; 65; 67; 68].

Наслідки недостатнього розвитку дрібної моторики для мовленнєвої функції:

- затримка формування мовленнєвих компонентів;
- артикуляційні порушення;
- зниження розбірливості та інтонаційної виразності мовлення;
- ускладнення у засвоєнні графомоторних навичок [32; 48; 50; 55; 69; 70].

Завдання дорослих у оптимізації розвитку дрібної моторики:

- організація предметно-розвивального середовища для занять, що розвивають моторні функції (ліплення, конструювання, образотворча діяльність);
- стимуляція дитини до самостійного виконання дій, що вимагають точної рухової координації;

- систематичне використання пальчикових ігор та спеціально розроблених кистевих вправ;
- забезпечення емоційної підтримки та створення сприятливої психологічної атмосфери під час корекційно-розвивальних занять [9; 10; 18; 21; 26; 52].

Раннє корекційне втручання має вирішальне значення: дослідження підтверджують прямий зв'язок між своєчасним розвитком дрібної моторики та ефективністю подальшого мовленнєвого розвитку дитини [9; 15; 32; 48; 50; 62; 69].

Участь батьків у формуванні моторних навичок:

- створення розвивального середовища через ігри, що вимагають точної рухової координації (пазли, сортувальні ігри, конструктори);
- використання літературних творів як стимулу для вербалізації та розуміння мовлення;
- систематичне спілкування та залучення до продуктивної діяльності (ліплення, аплікація, малювання) [9; 21; 26; 52].

Ефективна корекція моторики вимагає інтегрованого підходу за участю:

- логопеда (корекція артикуляційних та мовленнєвих компонентів);
- педагога (розвиток сенсомоторної інтеграції та навчальних навичок);
- психолога (формування когнітивних функцій та емоційної сфери);
- батьків (закріплення навичок у побутовій та ігровій діяльності) [9; 26; 33; 34; 57].

Висновки до першого розділу

Розвиток дрібної моторики є ключовим елементом загального розвитку дітей, оскільки він безпосередньо впливає на формування мовленнєвих та когнітивних навичок. Виявлено, що стимулювання дрібної моторики сприяє активації мовленнєвих центрів мозку, що, в свою чергу, допомагає покращити мовленнєву активність дітей. Це особливо важливо для дітей з мовленнєвими труднощами, оскільки недостатній розвиток моторних навичок може уповільнювати формування мовлення та впливати на когнітивні функції.

Інтеграція моторних вправ, таких як пальчикові ігри, малювання, ліплення та інші маніпуляції з дрібними предметами, сприяє одночасному розвитку моторики та мовлення. Вправи, які включають як рухи, так і комунікацію, сприяють розвитку мовленнєвої активності через стимуляцію нервових центрів, що відповідають за мовлення. Крім того, важливим є використання інтерактивних ігор, що поєднують сенсорні, рухові та мовленнєві навички, що дозволяє створити середовище для розвитку дитини, яке максимально активізує її психофізіологічні можливості.

Психологічні й педагогічні підходи до корекції розвитку дрібної моторики передбачають комплексний вплив, який охоплює не лише формування моторних навичок, а й розвиток когнітивних та мовленнєвих функцій. У цьому контексті важливо враховувати індивідуальні потреби кожної дитини та застосовувати спеціалізовані методики, що стимулюють мовленнєвий розвиток через активізацію моторики. Загалом інтеграція сенсорних і моторних завдань у корекційну роботу з дітьми з мовленнєвими труднощами дає змогу поєднувати розвиток мовлення й моторики та сприяє всебічному розвитку дитини.

У процесі корекційної роботи з дітьми, що мають мовленнєві труднощі, важливо використовувати комплексні підходи, які поєднують розвиток дрібної моторики і мовлення. Одним із важливих аспектів є вибір вправ, які включають різні види діяльності, що стимулюють моторні та мовленнєві навички одночасно. Це можуть бути вправи на координацію рухів, дії з дрібними предметами (наприклад, маніпуляції з різними матеріалами: піском, водою, пластиліном), а також завдання на розвиток точності та швидкості рухів пальців.

Такі вправи дозволяють зміцнити зв'язок між руховою активністю та мовленнєвими центрами мозку. Наприклад, практики, що включають повторювані рухи пальців, сприяють розвитку мовлення, оскільки вони активізують мовні та когнітивні функції, допомагають дітям краще сприймати та відтворювати звуки, формулювати слова і речення. Це, в свою чергу, позитивно позначається на розвитку розуміння мови та спілкування.

Враховуючи те, що розвиток дрібної моторики безпосередньо пов'язаний із розвитком когнітивних процесів, важливо впливати на ці аспекти комплексно.

Тренування моторних навичок у дітей, особливо тих, хто має мовленнєві труднощі, є важливою частиною корекційної роботи. Залучення таких методів, як арт-терапія, творчі заняття (малювання, ліплення), інтерпретація рухових ігор, допомагає активізувати як рухову, так і когнітивну активність дітей, а також покращує їхні мовленнєві навички.

Загалом, розвиток дрібної моторики є важливою складовою частиною процесу корекції мовленнєвих труднощів, і застосування науково обґрунтованих методик стимулює не лише моторні, а й мовленнєві навички дитини. У результаті цього взаємозв'язку досягається значний прогрес у розвитку дітей з мовленнєвими труднощами, що сприяє їхній соціалізації та інтеграції в суспільство.

РОЗДІЛ 2

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА КОРЕКЦІЙНО-РОЗВИВАЛЬНА РОБОТА З РОЗВИТКУ ДРІБНОЇ МОТОРИКИ У ДІТЕЙ З МОВЛЕННЄВИМИ ТРУДНОЩАМИ

2.1. Дослідження особливостей розвитку дрібної моторики та мовлення у дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення

З метою експериментальної перевірки впливу комплексу вправ і завдань на розвиток дрібної моторики у дітей дошкільного віку з мовленнєвими труднощами нами проведено дослідження на базі центру розвитку «НейроТайм» (м. Київ) упродовж одного місяця. Дослідження передбачало: розроблення програми формувального експерименту й упровадження корекційної методики розвитку дрібної моторики; визначення послідовних етапів дослідно-експериментальної роботи (констатувальний, формувальний – із реалізацією програми «Вправні пальчики» – та контрольний етап); добір комплексу апробованих діагностичних методик (Finger Tapping Test, Гештальт-тест Бендер, тест Керна-Йіресека) для об'єктивного оцінювання рівня розвитку дрібної моторики та мовленнєвих функцій; формування експериментальної та контрольної груп дітей старшого дошкільного віку зі схожими діагностичними показниками та проведення первинного діагностування з метою визначення вихідного рівня сформованості досліджуваних навичок; реалізацію корекційно-педагогічних умов і спеціально розробленої системи занять, спрямованих на розвиток дрібної моторики для стимулювання мовленнєвих центрів і подолання мовленнєвих порушень; здійснення кількісного та якісного аналізу отриманих результатів та їх інтерпретацію.

У формувальному експерименті взяли участь 20 дітей старшого дошкільного віку (5–6 років) з мовленнєвими труднощами, які були розподілені на експериментальну та контрольну групи по 10 осіб. Експериментальне дослідження реалізовувалося протягом трьох послідовних етапів: констатувального (діагностика вихідного стану), формувального (впровадження корекційної програми «Вправні пальчики») та контрольного (оцінка ефективності втручання).

Констатувальний етап. На цьому етапі було визначено вихідний рівень сформованості мовленнєвих функцій та дрібної моторики в обох групах. Для цього застосовувався комплекс діагностичних методик, що включав:

- Finger Tapping Test для оцінки швидкості та координації рухів пальців;
- Візуально-моторний гештальт-тест Л. Бендер для дослідження зорово-моторної координації;
- Тест Керна-Йірсека для оцінки готовності до навчання та розвитку графомоторних навичок;
- Тест на повторення слів і речень для вивчення стану фонематичного сприйняття та слухової пам'яті;
- Методику опису предмета для аналізу зв'язного мовлення та активного словникового запасу.

2. Формувальний етап. На цьому етапі в експериментальній групі впроваджувалася авторська корекційно-розвивальна програма «Вправні пальчики», розроблена на основі визначених педагогічних умов. Програма передбачала використання спеціально підібраних видів ручної діяльності, спрямованих на подолання мовленнєвих труднощів:

- Пальчикова гімнастика з артикуляційним супроводом;
- Сенсомоторні вправи з дрібними предметами;
- Графомоторні завдання для підготовки руки до письма;
- Інтегровані заняття, що поєднували рухову активність з мовленнєвою практикою.

Контрольна група продовжувала займатися за стандартною програмою без спеціального акценту на розвитку дрібної моторики.

Для реалізації корекційно-розвивальної програми був застосований комплекс взаємопов'язаних методів, що забезпечив інтеграцію моторного та мовленнєвого розвитку.

1. Наочні методи, які були спрямовані на формування яскравих сенсорних образів та полегшення процесу наслідування. Вони включали:

- Наочно-зорові прийоми: демонстрація педагогом зразків рухів та послідовності виконання вправ, використання карток-схем, відеоматеріалів.

- Тактильно-м'язова наочність: безпосередня фізична допомога педагога у правильному розташуванні пальців, використання різних за фактурою матеріалів (пісок, крупи, пластилін) для посилення кінестетичних відчуттів.

- Наочно-слухові прийоми: акустичне супроводження вправ (ритмічні віршики, лічильки, музика), що синхронізувало рух із мовленнєвим компонентом.

2. Словесні методи, що забезпечували усвідомлене засвоєння дій та стимулювали мовленнєву активність:

- Чітке інструктування, що враховувало рівень розуміння мови кожною дитиною.

- Стимулюючі питання та прохання описати свої дії під час та після виконання завдань.

- Коментування педагогом власних дій та дітей, що сприяло розширенню словникового запасу.

3. Практичні методи становили основу корекційного впливу, реалізуючись через:

- Ігровий прийом: використання дидактичних, сюжетних та пальчикових ігор, що мотивували дітей до повторення складних рухів та спонтанної вербалізації в процесі діяльності.

- Змагальний прийом: створення ситуацій успіху у вигляді нескладних конкурсів («хто швидше наниже намисто», «хто акуратніше заштрихує»), що сприяло вдосконаленню вже сформованих навичок у мотивуючому форматі.

- Продуктивну діяльність: виконання конкретних творчих завдань (ліплення, конструювання, аплікація), які вимагали точності рухів і одночасно стимулювали мовленнєві висловлювання (опис планів, результатів).

На третьому, контрольному етапі, здійснювалася кількісна та якісна обробка, аналіз та інтерпретація результатів експериментальної роботи. Основним методом дослідження виступило повторне діагностування за тими ж методиками, що й на констатувальному етапі, з подальшим порівняльним аналізом даних між

експериментальною та контрольною групами, а також зіставленням показників «до» і «після» в межах кожної групи.

При побудові та реалізації корекційної програми з розвитку дрібної моторики для подолання мовленнєвих труднощів керувалися такими принципами:

- Принцип єдності корекції моторики та мовлення: усі вправи були спрямовані не лише на розвиток рухових навичок, але й мали безпосередній вихід на мовленнєву діяльність (супровід руху мовою, артикуляційні вправи, опис дій).

- Принцип індивідуально-диференційованого підходу: відбір методів і прийомів проводився з урахуванням діагностичного профілю, віку та індивідуальних психофізіологічних особливостей кожної дитини з мовленнєвими порушеннями.

- Принцип системності та послідовності: корекційна робота будувалася від простих, елементарних рухів до складних, диференційованих дій, що забезпечило поступове формування моторних функцій.

Для проведення дослідної роботи було розроблено комплексну корекційно-розвивальну програму «Вправні пальчики», яка інтегрує розвиток дрібної моторики як інструмент корекції дрібної моторики. Система включає методичні рекомендації та практичний матеріал для організації роботи з дітьми в умовах спеціалізованого центру.

Програма реалізувалася у чіткій послідовності, що ґрунтувалася на знанні етапів нормального моторного розвитку та специфіки його порушень. Матеріал структуровано за принципом поступового ускладнення, що забезпечило системність корекційного впливу. У програмі детально описані всі види корекційно-розвивальної діяльності. Її практичне застосування дозволяє організувати цілеспрямовану роботу з подолання мовленнєвих труднощів як у спеціалізованому закладі, так і в процесі співпраці з батьками для закріплення навичок у домашніх умовах.

Сучасний підхід до спеціальної дошкільної освіти визначає критичну важливість раннього корекційного втручання для подолання порушень розвитку. Розроблена програма дозволяє логопедам, дефектологам та батькам організувати цілеспрямовану корекційну роботу, в якій розвиток дрібної моторики

використовується як провідний механізм стимуляції мовленнєвих центрів головного мозку.

Науково підтверджено, що дрібна моторика та мовлення перебувають у тісному анатомо-функціональному зв'язку. Як зазначають дослідники, «анатомічно близько третини всієї площі рухової проекції кори головного мозку займає проекція кисті руки, розташована поруч із мовною зоною. Отже, для ефективного подолання мовленнєвих труднощів необхідно поєднувати тренування артикуляційного апарату з систематичним розвитком дрібної моторики. Чим раніше ініціюється таке комплексне корекційне втручання, тим вища його ефективність у подоланні наслідків мовленнєвих порушень. Важливо відзначити, що навіть пропущені сензитивні періоди піддаються корекції за умови ретельно спланованої системи вправ, спрямованої на формування дрібної моторики рук та стимуляцію відповідних зон кори головного мозку [44].

Запропонована корекційно-розвивальна програма «Вправні пальчики» має гнучку структуру та може бути інтегрована в різні форми роботи:

- у спеціально організовані корекційні заняття з логопедом та дефектологом;
- у групові та індивідуальні вправи в умовах центру;
- у формі ігрових розваг та домашніх занять для закріплення навичок.

Реалізація програми забезпечується наступними організаційно-педагогічними умовами:

– Тісна взаємодія корекційних педагогів та батьків для узгодженої роботи та переносу навичок у повсякденне життя дитини.

– Створення спеціалізованого розвивального середовища, що містить стимули для тактильного та моторного досвіду (сенсорні коробки, конструктори, матеріали для ліплення).

- Системна взаємодія дитини з усіма учасниками корекційного процесу (логопед, нейропсихолог, корекційний педагог) для комплексного впливу.

– Включення дитини в практичну діяльність, що вимагає використання дрібномоторних навичок: сортування, нанизування, застібання гудзиків, що одночасно розвиває моторику та когнітивні функції.

- Організація щоденної продуктивної діяльності з використанням різноманітних матеріалів (пластилін, кольорового паперу, ножиць, клею) для вдосконалення точних рухів.

- Використання ігрових вправ, спрямованих на координацію «око–рука»: обведення, штрихування, конструювання, викладання візерунків.

У процесі підготовки дослідження було проведено відбір та систематизацію видів діяльності для розвитку дрібної моторики з урахуванням принципу «від простого до складного». На початку експериментального дослідження в обох групах – експериментальній та контрольній – було проведено констатувальне діагностування дітей старшого дошкільного віку (5–6 років) з мовленнєвими труднощами. Для об'єктивної оцінки вихідного стану було застосовано комплекс перевірених діагностичних методик:

- Діагностика рівня розвитку дрібної моторики та сенсомоторної координації, для чого використовувалися:

- Finger Tapping Test – для вимірювання швидкості та координації рухів пальців;
- Візуально-моторний гештальт-тест Л. Бендер – для оцінки здатності до просторового сприйняття та точного відтворення графічних зразків;

- Тест Керна-Йіресека – оцінка загального рівня розвитку дрібної моторики та сприйняття пропорцій.

Обстеження проводилося в індивідуальній формі в ігровому форматі з використанням стимульного дидактичного матеріалу (картинки, предмети), що забезпечило наочність та підвищило мотивацію дітей з мовленнєвими труднощами до виконання завдань. Для об'єктивної оцінки рівня мовленнєвого розвитку за структурними компонентами мовної системи було запроваджено трьохрівневу шкалу: достатній, середній та низький рівень.

Для об'єктивної оцінки результатів діагностики на констатувальному та контрольному етапах дослідження було розроблено критеріальну систему, адаптовану під використані методики: Finger Tapping Test, Гештальт-тест Бендер, тест Керна-Йіресека, тест на повторення слів і речень та опис предмета.

Загальний принцип оцінювання ґрунтувався на аналізі якісних і кількісних показників, що дало змогу віднести кожную дитину до одного з трьох рівнів розвитку: низького, середнього або достатнього.

Деталізація критеріїв за методиками.

1. Finger Tapping Test (кількість натискань за 20 секунд).

Мета: оцінка швидкості та витривалості рухів пальців.

– Низький рівень: Права рука < 25 , Ліва рука < 20 . Якісні характеристики: Рухи напружені, неритмічні, швидка втомлюваність, значне домінування однієї руки.

– Середній рівень: Права рука 25-28, Ліва рука 20-23. Якісні характеристики: Рухи більш плавні, але можливі незначні збої в ритмі, помірна втомлюваність.

- Достатній рівень: Права рука > 28 , Ліва рука > 23 . Якісні характеристики: Рухи швидкі, ритмічні, координовані, добре розвинене міжпівкульне взаємодія.

2. Візуально-моторний гештальт-тест Л. Бендер (загальний бал).

Мета: оцінка зорово-моторної координації та просторового сприйняття.

- Низький рівень: 7 балів і менше.

Якісні характеристики: Грубі спотворення форми та пропорцій фігур, невідповідність зразку, велика кількість розривів, невміння з'єднати кути.

- Середній рівень: 8-10 балів. Якісні характеристики: Фігури впізнавані, але є помилки в пропорціях, незначні спотворення кутів, дрібні розриви ліній.

- Достатній рівень: 11-13 балів. Якісні характеристики: Точне відтворення форми, збереження пропорцій та кутів, мінімальна кількість помилок, чіткість ліній.

3. Тест Керна-Йірсека (загальний бал 0-12).

Мета: оцінка загальної готовності до школи, розвитку графомоторних навичок.

-Низький рівень: 6 балів і менше. Якісні характеристики: Невпевнені, розмашисті лінії, значні спотворення в малюнку людини, невміння з'єднати точки по прямій, нечитабельне копіювання письма.

-Середній рівень: 7-9 балів. Якісні характеристики: Малюнок людини примітивний, але має всі частини тіла; точки з'єднані з невеликими відхиленнями; букви скопійовані з помилками, але читаються.

-Достатній рівень: 10-12 балів.Якісні характеристики: Чіткий, деталізований малюнок людини; точки з'єднані точно; букви копіюються акуратно, з дотриманням розміру та нахилу.

Ця деталізована система критеріїв забезпечила послідовність та об'єктивність оцінювання, дозволивши чітко фіксувати динаміку розвитку дрібної моторики та мовлення у дітей експериментальної групи після впровадження програми «Вправні пальчики».

2.2. Аналіз результатів констатувального етапу експериментального дослідження

Метою констатувального етапу даного дослідження було виявлення та об'єктивна оцінка вихідного рівня сформованості ключових компонентів психофізичного розвитку, а саме дрібної моторики у дітей старшого дошкільного віку з мовленєвими труднощами (5-6 років) на початок експериментальної роботи. Відбір учасників проводився за критеріями віку (5-6 років) та приблизно однакового вихідного рівня розвитку базових мовних навичок і моторних функцій, що забезпечило вихідну однорідність груп. Діагностика проводилася за допомогою спеціально обраного комплексу методик, що дозволяє отримати комплексну характеристику розвитку кожної дитини.

Для отримання об'єктивних даних та перевірки початкової однорідності експериментальної та контрольної груп за основними діагностичними параметрами було проведено статистичний аналіз результатів констатувального зрізу з використанням t-критерію Ст'юдента для незалежних вибірок. Нульова гіпотеза (H_0) полягала у відсутності статистично значущих відмінностей між середніми значеннями груп. Рівень статистичної значущості був прийнятий $\alpha = 0.05$.

Порівняльний аналіз рівнів розвитку дрібної моторики між групами виявив диференційовані показники: у контрольній групі зафіксовано більш високий відсоток дітей з високим рівнем розвитку досліджуваної функції (30%) порівняно з експериментальною групою (20%). Водночас експериментальна група характеризується переважанням дітей зі середнім рівнем сформованості дрібної

моторики (60%), тоді як аналогічний показник у контрольній групі становить 50%. Отримані дані свідчать про необхідність цілеспрямованого корекційного впливу, спрямованого на підвищення рівня розвитку дрібної моторики в обох групах, з особливим акцентом на оптимізацію показників експериментальної групи (Рис. 2.1).

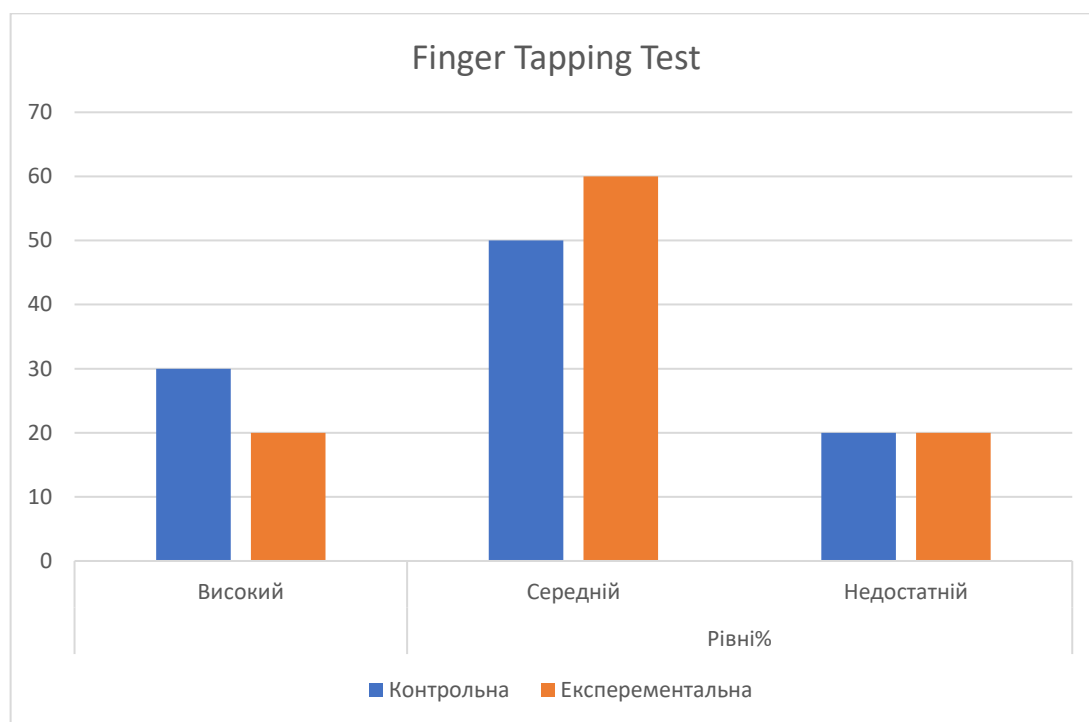

Рис. 2.1 Finger Tapping Test

Як свідчать дані, наведені в Додатку 1, середній показник кількості ударів правою рукою в обох групах ідентичний і становить 26,0. Статистична перевірка за t-критерієм Стюдента підтверджує відсутність значущих відмінностей: для правої руки: $t = 0$ ($p > 0,05$), для лівої руки: $t = -0,897$ ($p > 0,05$)

Групи є статистично однорідними за показниками швидкісних характеристик дрібної моторики, що забезпечує валідність подальшого експериментального втручання (Додаток Б).

Результати візуально-моторного гештальт-тесту Л. Бендер на констатувальному етапі дослідження виявили статистично незначну диференціацію між контрольною та експериментальною групами. Обидві групи демонструють однаковий показник дітей з високим рівнем розвитку зорово-моторної координації (10%). Порівняльний аналіз виявив, що в експериментальній групі спостерігається

переважання дітей зі середнім рівнем розвитку (80%) порівняно з контрольною групою (70%), а також менший відсоток дітей з недостатнім рівнем сформованості досліджуваної функції (10% проти 20% у контрольній групі). Отримані дані підтверджують відповідність груп вихідним параметрам дослідження та обґрунтовують доцільність застосування корекційної програми «Вправні пальчики» для оптимізації розвитку зорово-моторної координації (рис. 2.3)

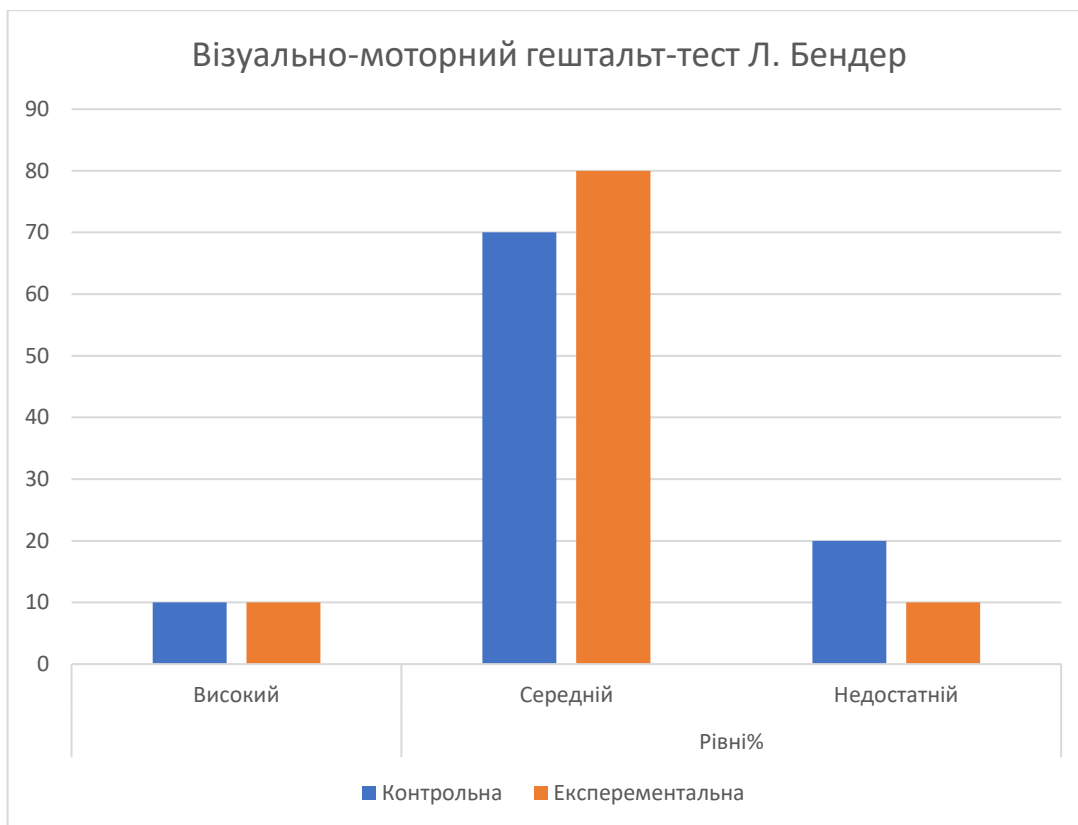

Рис. 2.3 Візуально-моторний гештальт-тест Л. Бендер

Як демонструють дані Додатку Б, середній бал виконання завдань на візуально-моторну координацію в експериментальній групі склав 8,9, у контрольній - 8,8, що свідчить про практично однаковий вихідний рівень розвитку цієї функції в обох групах.

Якісний аналіз виявів типових труднощів у обох групах: проблеми з точністю відтворення кутів, труднощі у дотриманні пропорцій, недостатня точність ліній та складності просторової орієнтації.

Статистична перевірка за t-критерієм Стьюдента підтверджує відсутність значущих відмінностей між групами ($t = -0,204$; $p > 0,05$). Таким чином, групи демонструють однаковий вихідний рівень розвитку візуально-моторної інтеграції, що забезпечує валідність подальшого порівняльного дослідження ефективності корекційної програми.

Результати констатувального етапу дослідження за тестом Керна-Йірсека свідчать про статистично незначну диференціацію між контрольною та експериментальною групами щодо рівня готовності до навчання. В обох групах спостерігається відсутність дітей з високим рівнем розвитку графомоторних навичок. Експериментальна група характеризується розподілом: 60% дітей середнього рівня та 40% - недостатнього рівня, тоді як контрольна група демонструє рівномірний розподіл - по 50% на кожен із цих рівнів. Отримані дані підтверджують відповідність груп вихідним критеріям формування вибірки та обґрунтовують можливість порівняльного аналізу ефективності корекційного впливу в рамках експериментального дослідження (Рис. 2.4)

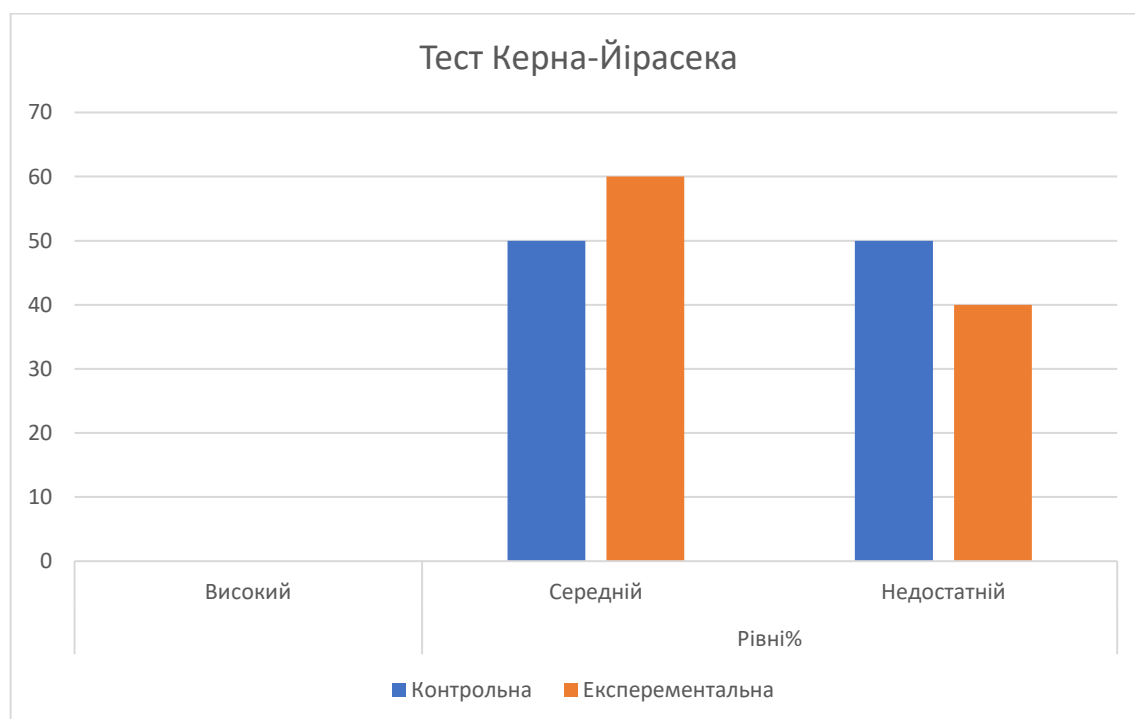

Рис. 2.4 тест Керна-Йірсека

Результати діагностики шкільної зрілості (Додаток Б) демонструють певну диференціацію між групами: експериментальна група характеризується дещо вищим

середнім показником (6,8 балів) порівняно з контрольною (6,6 балів), а також меншою варіативністю результатів (дисперсія 0,84 проти 1,16 у контрольній групі).

Якісний аналіз виявив специфічні особливості виконання завдань: труднощі у з'єднанні точок, порушення плавності ліній, неточність копіювання складних форм та обмеженість навичок просторової орієнтації на аркуші паперу.

Статистична перевірка за t-критерієм Стьюдента ($t = -0,447$; $p > 0,05$) засвідчує, що виявлені міжгрупові відмінності не досягають рівня статистичної значущості. Отримані дані підтверджують відповідність груп критеріям формування вибірки та обґрунтовують можливість порівняльного аналізу ефективності корекційного впливу.

2.3. Методики розвитку дрібної моторики у дітей дошкільного віку з мовленнєвими труднощами у корекційно-логопедичній роботі

Аналіз сучасних наукових підходів до розвитку дрібної моторики у дітей дошкільного віку виявив різноманіття методичних акцентів: окремі дослідники пріоритетними вважають штрихування та малювання, інші – ліплення, конструювання, театралізовані ігри чи пальчикові вправи. Як зазначають В. Гончаренко, І. Брушневська та Л. Биковець, оптимальний розвиток дрібної моторики досягається завдяки системній інтеграції сенсомоторних, мовленнєвих і когнітивних завдань, що створює комплексні умови для активізації мовленнєвої функції у дітей.

На нашу думку, розвиток дрібної моторики має здійснюватися на засадах комплексного та поетапного підходу, що передбачає обов'язкове врахування основних закономірностей моторного розвитку дитини та послідовного вдосконалення рухових навичок. Саме цим принципом керувалися при розробці запропонованої програми, матеріал якої структуровано у чіткій логічній послідовності, що відповідає етапності формування дрібної моторики в педагогічному процесі.

У процесі корекційно-розвивальної роботи з дітьми було впроваджено комплекс методичних підходів, що включав наступні компоненти:

Розвиток загальної моторики через:

- масаж та самомасаж кистей і пальців рук;
- вправи на формування просторових уявлень;

- групові рухливі ігри;
- ігрові технології з використанням піску.

Сенсомоторну стимуляцію - систему вправ для вдосконалення тактильної чутливості та диференційованої координації рухових актів кистей і пальців.

Пальчикову гімнастику - спеціально організовані ігрові вправи, що поєднували моторну активність з мовленнєвим супроводом (вірші, скоромовки, римівки).

Предметно-маніпулятивну діяльність - системну роботу з різноманітними матеріалами (пластилін, папір, конструктори, дрібні предмети) для формування точних рухових паттернів.

Театралізовані форми - використання пальчикового та тіньового театрів як засобу розвитку виразності рухів.

Диференційовані вправи - шнурування як спеціалізовану технологію формування координації та точності дрібних рухів.

Графомоторне навчання - послідовне формування навичок, необхідних для оволодіння письмом.

8. Розвиток графомоторних навичок через:

- малювання з використанням трафаретів та роботу в клітинку (зорові та слухові диктанти);
- зафарбовування контурних зображень з використанням рівних ліній та точкової техніки;
- виконання різновидів штрихування (вертикального, горизонтального, похилого);
- відпрацювання графічних елементів ("петельки", "штрихи") виключно простим олівцем;
- відтворення геометричних фігур та букв у повітрі, на площині столу - спочатку провідною, потім іншою рукою, з подальшим виконанням обома руками;
- альтернативне малювання пальцями правої та лівої руки.

9. Конструктивна діяльність - формування фігур із лічильних паличок з метою розвитку просторового мислення.

10. Ремісничі техніки - опанування елементів традиційних рукоділ (шиття, вишивання, в'язання, плетіння, робота з бісером).

11. Побутова та ігрова діяльність:

- перемотування ниток;
- вузлові маніпуляції (зав'язування та розв'язування);
- догляд за рослинами;
- полірування металевих поверхонь;
- водні процедури (переливання, миття посуду, прання лялькового одягу з вербалізацією етапів);

- конструктивні та сортувальні дії (збирання пазлів, збір ягід, перебір круп).

Фізкультхвилинки - спеціально організовані короткі рухові паузи, спрямовані на зняття м'язової напруги та стимуляцію дрібномоторної активності в процесі занять.

Відповідно до зазначених принципів, у корекційно-розвивальній роботі з дітьми було впроваджено широкий спектр методичних підходів, інтегрованих у єдину програму, що включає:

- систему пальчикової гімнастики та спеціалізованих ігор;
- комплекс сенсомоторних вправ з різноманітними матеріалами;
- графомоторні завдання поступової складності;
- театралізовані форми роботи;
- конструктивну та ремісничу діяльність;
- побутові та ігрові вправи;
- регулярні фізкультхвилинки

Авторська комплексна програма розвитку дрібної моторики побудована на засадах інтегрованого підходу, де кожне заняття одночасно вирішує корекційні, розвивальні та освітні завдання. Тривалість програми – 8 тижнів (16 занять), що відповідає критеріям необхідної тривалості для формування стійких нейром'язових зв'язків (Додаток А).

Основні блоки програми та їх наукове обґрунтування:

1. Підготовчий блок (1-й тиждень: заняття 1-2)

-Мета: Стабілізація емоційного стану, зниження тактильної гіпер- або гіпочутливості, залучення дитини до спільної діяльності.

Методи та зміст: Використовуються методи сенсорної інтеграції. Заняття включають роботу з сипкими матеріалами (круп, пісок), що стимулює тактильні рецептори; пальчиковий масаж для покращення трофіки тканин і підвищення чутливості пальців; прості маніпуляції з м'ячиками та намистинами. Це створює нейрофізіологічну основу для подальшого виконання складніших рухів.

2. Базовий сенсомоторний блок (2-й тиждень: заняття 3-4)

Мета: Активізація сенсорних систем та формування координованої роботи руки та ока.

Методи та зміст: Реалізується через предметно-маніпулятивну діяльність. Вправи з ліплення (розвиває силу пальців та диференціацію зусиль), шнурування (координація "око-рука"), конструювання (просторове мислення) та роботу з прищіпками (формування "тринозного захвату"). Цей блок безпосередньо впливає на розвиток премоторних ділянок кори головного мозку, відповідальних за планування руху.

3. Графомоторний блок (3-й тиждень: заняття 5-6)

Мета: Безпосередня підготовка руки до письма, формування графомоторних навичок.

Методи та зміст: Застосовуються класичні методики підготовки до письма: штрихування (контроль натиску та амплітуди), обведення (зорово-моторний контроль), малювання за точками (точність). На цьому етапі важливо використання лише простих олівців для формування правильної постави руки, що підтверджується дослідженнями у галузі нейропедагогіки.

4. Блок інтеграції та ускладнення (4-5-й тижні: заняття 7-10)

Мета: Інтеграція дрібноmotorних навичок з когнітивними процесами (увага, пам'ять, мислення) та поступове ускладнення діяльності.

Методи та зміст: Використовуються інтегровані завдання. Робота з мозаїкою та паличками вимагає не лише моторної вправності, але і уваги, просторової орієнтації.

Вправи з пінцетом та дрібними деталями (кінетичний пісок, намистини) тренують точність і розвивають бічне (периферичне) зорове сприйняття.

5. Моторно-мовленнєвий блок (6-й тиждень: заняття 11-12)

Мета: Безпосередня активація мовленнєвих функцій через дрібномоторну діяльність.

Методи та зміст: Це ключовий блок, що реалізує ідею взаємозв'язку моторики та мовлення. Використовуються методи корекційного навчання з елементами творчості. Діти виконують дію (конструюють, малюють, роблять аплікацію) і одночасно або послідовно описують її, називають кольори, формують просте речення. Пальчикова гімнастика поєднується з артикуляційними вправами, що забезпечує синхронізацію роботи моторної та мовної зон мозку.

6. Блок закріплення та творчої самореалізації (7-й тиждень: заняття 13-14)

Мета: Автоматизація набутих навичок, формування самостійності та позитивної самооцінки.

Методи та зміст: Застосовуються проблемно-ігрові та творчі методи. Дітям пропонуються завдання на самостійне копіювання візерунків, створення творчих аплікацій, участь у конкурсах. Це сприяє переносу набутих навичок у нові умови та формує впевненість у власних силах, що є важливим психологічним фактором успішної корекції.

Таким чином, запропонована програма не є механічним набором вправ, а є цілісною методикою, що ґрунтується на сучасних наукових підходах. Вона послідовно, через систему інтегрованих занять, залучає всі аналізаторні системи дитини, створюючи оптимальні умови не лише для розвитку дрібної моторики, але й для стимуляції мовленнєвої активності, що є ключовим у корекційно-логопедичній роботі з дітьми з ООП.

На завершальному етапі магістерського дослідження було проведено контрольний зріз рівня розвитку дрібної моторики дітей старшого дошкільного віку з мовленнєвими труднощами. Контрольний етап мав на меті визначити ефективність розробленої методики формувального впливу, яка реалізовувалася у процесі занять з дітьми експериментальної групи на базі центру розвитку «НейроТайм» (м. Київ). Для

оцінювання результатів використовували ті самі методики, що й на констатувальному етапі: Finger Tapping Test, візуально-моторний гештальт-тест Л. Бендер та тест Керна – Йірасека.

Аналіз отриманих результатів показав позитивну динаміку розвитку дрібної моторики у дітей експериментальної групи. У процесі повторного тестування виявлено значне підвищення середніх показників швидкості рухів пальців, точності виконання графомоторних завдань та зорово-моторної координації. У контрольній групі покращення результатів було незначним, що пояснюється відсутністю систематичної роботи над розвитком дрібної моторики.

Порівняльний аналіз результатів Finger Tapping Test до та після проведення формувального експерименту засвідчив позитивну динаміку у розвитку дрібної моторики дітей експериментальної групи (Додаток В). Якщо на констатувальному етапі більшість учасників демонстрували середній рівень розвитку (60%) і лише 20% – високий, то після проведення комплексу занять показники покращилися: кількість дітей із високим рівнем зросла до 60%, а з недостатнім – зменшилася до 10%. Це свідчить про ефективність запропонованої програми вправ і пальчикових ігор, спрямованих на вдосконалення координації, швидкості та точності рухів пальців рук.

У контрольній групі, де цілеспрямованих занять із розвитку дрібної моторики не проводилося, суттєвих змін не зафіксовано: високий рівень залишився на рівні 40%, а середній і недостатній показники майже не змінилися. Таким чином, отримані результати підтверджують, що систематична робота з використанням спеціально підібраних вправ та ігрових методів позитивно впливає на формування дрібної моторики у дітей дошкільного віку з мовленнєвими труднощами (Рис. 2.4)

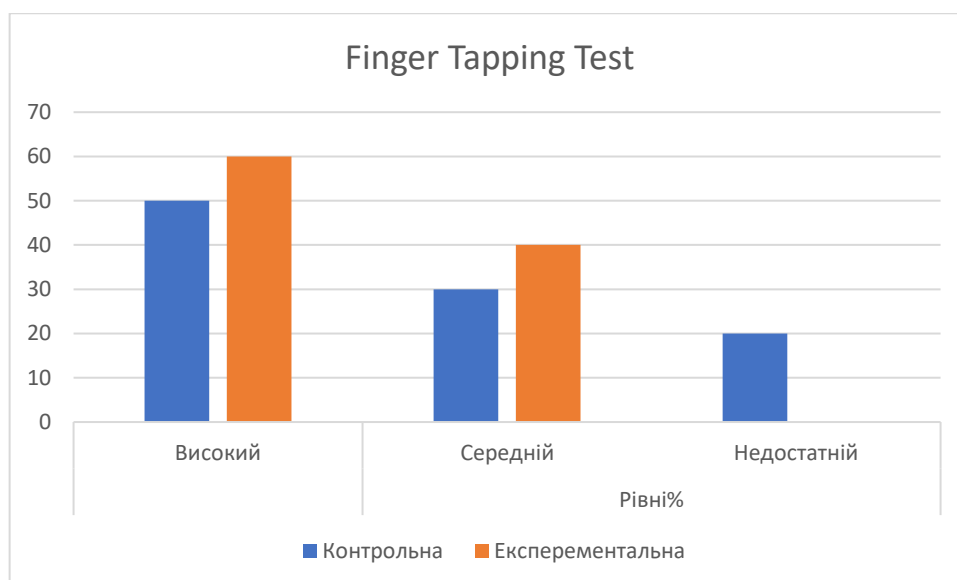

Рисунок 2.4 Finger Tapping Test

Порівняльний аналіз результатів візуально-моторного гештальт-тесту Л. Бендер до та після проведення формувального експерименту показав суттєве покращення показників у дітей експериментальної групи (Додаток В)

На початку дослідження лише 10% дітей мали високий рівень розвитку зорово-моторної координації, 80% – середній, а 10% – недостатній. Після реалізації програми вправ, спрямованих на розвиток узгодженості рухів руки та ока, кількість дітей із високим рівнем зросла до 40%, а частка з недостатнім рівнем зменшилася до 5%. Це свідчить про ефективність застосованих завдань із копіювання фігур, штрихування, малювання по клітинках, що сприяли розвитку точності, концентрації та візуальної організації рухів.

У контрольній групі, де діти займалися лише за загальноосвітньою програмою, зміни були незначними: високий рівень залишився на рівні 10%, середній становив 70%, а недостатній – 20%.

Отже, отримані результати підтверджують, що систематичне тренування зорово-моторної координації за допомогою спеціально підібраних вправ та ігрових методик забезпечує значний прогрес у розвитку дрібної моторики дітей дошкільного віку з мовленнєвими труднощами (Рис.2.5)

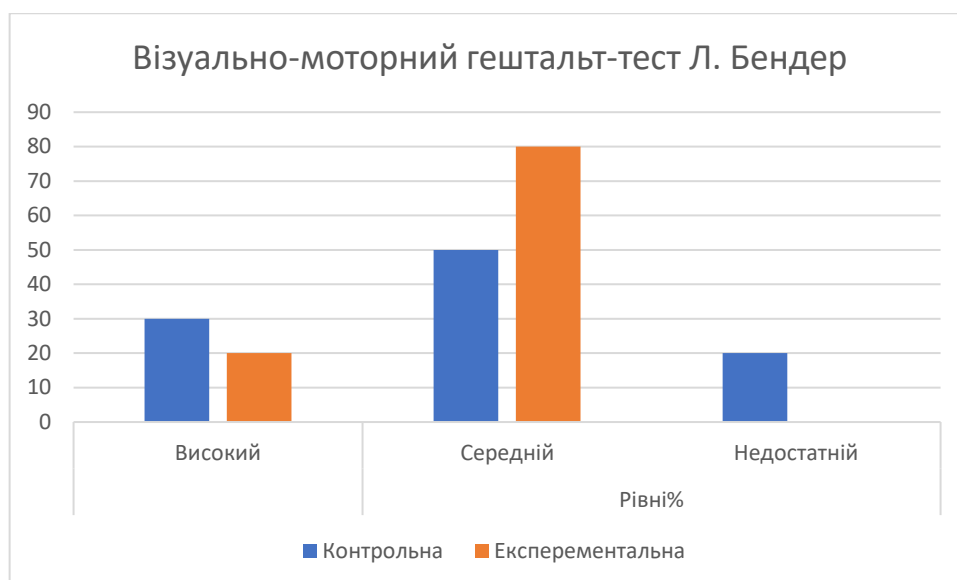

Рисунок 2.5 Візуально-моторний гештальт-тест Л. Бендер

Порівняльний аналіз результатів тесту Керна-Йірсека до та після формувального експерименту дозволив виявити позитивну динаміку розвитку графомоторних навичок у дітей експериментальної групи (Додаток В)

На початковому етапі лише 10% дітей демонстрували високий рівень сформованості графічних умінь, 60% – середній, а 30% – недостатній. Після впровадження комплексу занять, спрямованих на розвиток дрібної моторики (вправи зі штрихування, малювання фігур, робота з прищіпками, мозаїкою, шнурівками), кількість дітей із високим рівнем зросла до 40%, а з недостатнім – зменшилась до 10%. Це свідчить про покращення координації рухів, стабільність натиску, плавність ліній та точність відтворення зразка.

У контрольній групі, де спеціальні вправи не проводилися, динаміка змін виявилася незначною. Високий рівень розвитку дрібної моторики залишився відсутнім, середній показник утримувався на рівні 50%, а недостатній – (на рівні 50%.

Таким чином, результати тесту Керна-Йірсека підтвердили ефективність розробленої методики, оскільки у дітей експериментальної групи спостерігалось значне покращення якості графічної діяльності, зокрема координації, точності та зорово-рухового контролю (рис.2.6)

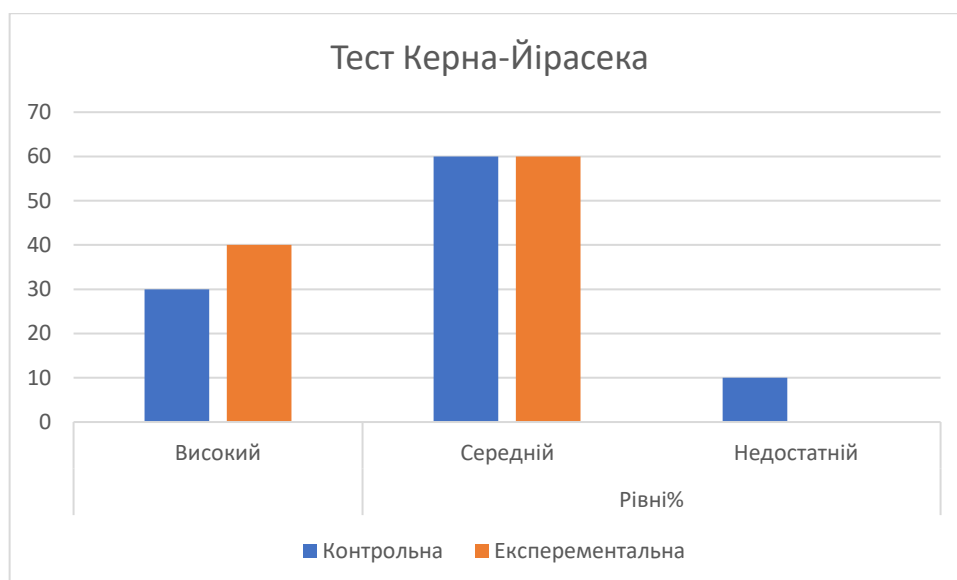

Рисунок 2.6 Тест Керна-Йірасека

Таким чином, у процесі проведення формувального експерименту було зафіксовано стійку позитивну динаміку розвитку дрібної моторики у дітей дошкільного віку з мовленнєвими труднощами. Отримані результати підтвердили ефективність використання комплексу вправ і занять, спрямованих на розвиток дрібнорухових навичок, зокрема вправ із дрібними предметами, шнурівками, мозаїкою, пластиліном, крупами та піском.

Порівняльний аналіз результатів контрольної та експериментальної груп показав, що в експериментальній групі спостерігалось значне підвищення рівня сформованості дрібної моторики, точності, координації та ритмічності рухів пальців, тоді як у контрольній групі зміни були незначними. Це доводить, що цілеспрямована системна робота над розвитком дрібної моторики сприяє вдосконаленню функціональної діяльності рухового апарату руки та загальному сенсомоторному розвитку дитини.

За підсумками дослідження було розроблено практичні рекомендації для логопедів і вихователів, які містять комплекс ігор і вправ для розвитку дрібної моторики у дітей дошкільного віку з мовленнєвими труднощами. Запропоновані завдання можуть бути ефективно використані в корекційно-розвивальній роботі як у спеціальних, так і в інклюзивних групах, забезпечуючи гармонійний розвиток дитини та підготовку її до шкільного навчання.

2.4. Методичні рекомендації з розвитку дрібної моторики рук у дітей дошкільного віку з мовленнєвими порушеннями

Результати проведеного експериментального дослідження яскраво продемонстрували ефективність цілеспрямованої роботи з розвитку дрібної моторики у дітей старшого дошкільного віку з мовленнєвими труднощами. На підставі отриманих даних було розроблено комплекс методичних рекомендацій для логопедів, дефектологів та вихователів закладів дошкільної освіти. Ці рекомендації спрямовані на створення оптимальних умов для формування та вдосконалення дрібнорухових навичок, що є важливим чинником у подоланні мовленнєвих труднощів.

Основним принципом організації роботи має стати комплексний підхід, який поєднує розвиток моторики із стимуляцією мовленнєвої активності. Кожне заняття має бути побудоване таким чином, щоб забезпечити максимальну інтеграцію рухової та мовленнєвої діяльності. Наприклад, під час виконання пальчикових вправ чи малювання варто використовувати віршований супровід, заохочувати дітей до коментування своїх дій, складання невеликих розповідей про те, що вони роблять. Такий підхід сприяє одночасній активації моторних та мовленнєвих центрів головного мозку.

Важливим аспектом є послідовність у навчанні. Роботу з розвитку дрібної моторики слід починати з найпростіших вправ, поступово переходячи до більш складних завдань. На початковому етапі рекомендовано використовувати великі предмети, які зручно тримати в руці, з часом зменшуючи їх розмір. Це дозволяє формувати навички поступово, уникаючи зайвого напруження та розчарування у дітей. Особливу увагу слід приділити розвитку основних рухових функцій - спочатку формувати вміння правильно тримати предмети, потім вдосконалювати точність і координацію рухів, і лише після цього переходити до складних маніпуляцій.

Для досягнення стійких результатів необхідно забезпечити регулярність занять. Розвиток дрібної моторики має відбуватися щодня, причому не лише під час спеціально організованих занять, але й у вільній діяльності дітей. Доцільно створювати в групі спеціальні центри розвитку моторики, обладнані різноманітними

матеріалами: конструкторами різного розміру, мозаїками, пазлами, шнурівками, наборами для сортування. Це дозволить дітям самостійно займатися розвитком моторики, закріплюючи навички, отримані під час організованої діяльності.

Особливе значення має індивідуальний підхід до кожної дитини. При підборі вправ та ігор необхідно враховувати не лише вік дитини, але й її індивідуальні особливості, рівень розвитку моторики, наявність супутніх порушень. Для дітей з низьким рівнем розвитку моторики слід підбирати спрощені варіанти завдань, забезпечуючи їм успіх у діяльності, що сприяє формуванню позитивної мотивації. Для дітей з високим рівнем розвитку можна запропонувати додаткові, більш складні завдання, які дозволять їм розвивати свої здібності.

Одним з найефективніших методів розвитку дрібної моторики є використання різноманітних ігрових технологій. Ігри з дрібними предметами (бісером, гудзиками, крупами) сприяють розвитку точності та координації рухів. Ліплення з пластиліну, глини або тіста дозволяє зміцнити м'язи кисті та пальців, розвиває тактильну чутливість. Малювання та штрихування різними техніками (восковими крейдами, олівцями, фарбами) вдосконалює графомоторні навички. Конструювання та складання пазлів розвиває просторове мислення та зорово-моторну координацію.

Важливим аспектом роботи є розвиток зорово-моторної координації, для чого особливо ефективними є вправи з обведення трафаретів, малювання по точках, копіювання геометричних фігур. Ці завдання безпосередньо впливають на формування навичок, необхідних для навчання письму, що підтверджується позитивною динамікою в тесті Керна-Йіресека.

Не менш значущим є розвиток тактильної чутливості, якій сприяють вправи з сипучими матеріалами (пісок, крупи), робота з тканинами різної фактури, ігри з використанням тактильних кишеньок та панелей. Розвиток тактильного сприйняття безпосередньо пов'язаний з розвитком мовлення, оскільки сприяє активізації роботи відповідних ділянок головного мозку.

Для забезпечення максимальної ефективності роботи рекомендується тісна співпраця логопеда, вихователів та батьків. Батьки мають бути ознайомлені з методами та прийомами розвитку дрібної моторики, отримувати конкретні

рекомендації щодо занять у домашніх умовах. Це може включати створення сприятливого середовища для розвитку моторики, організацію ігрової діяльності, виконання конкретних вправ та ігор.

Оцінювання ефективності роботи має проводитися регулярно, з використанням стандартизованих методик, що дозволить відстежувати динаміку розвитку кожної дитини та своєчасно корегувати програму роботи. Особливу увагу слід приділяти не лише кінцевому результату, але й процесу виконання завдань, відстежуючи такі параметри як спосіб утримання інструменту, точність рухів, швидкість виконання, здатність до самоконтролю.

Впровадження даних методичних рекомендацій у практику роботи дошкільних навчальних закладів дозволить створити оптимальні умови для комплексного розвитку дітей з мовленнєвими порушеннями, забезпечити формування стійких дрібнорухових навичок, що є важливою передумовою успішного подолання мовленнєвих труднощів та підготовки до навчання у закладі загальної середньої освіти.

Висновки до другого розділу

Проведене дослідження в рамках другого розділу підтвердило ефективність запропонованої корекційно-розвивальної програми для подолання мовленнєвих порушень у дітей дошкільного віку шляхом цілеспрямованого розвитку дрібної моторики. Експериментальна робота, що включала послідовні етапи діагностики, впровадження методики та оцінки результатів, демонструє стабільну позитивну динаміку в експериментальній групі.

Діагностичний етап засвідчив відповідність груп вихідним критеріям дослідження. Порівняльний аналіз результатів виконання тестових завдань виявив статистично незначну диференціацію між групами за показниками швидкісних характеристик рухів, зорово-моторної координації та рівня шкільної зрілості.

Реалізація авторської програми, що інтегрувала пальчикову гімнастику, сенсомоторні вправи, графомоторні завдання та театралізовані форми роботи, забезпечила значне покращення розвитку дрібної моторики в експериментальній

групі. Якісний аналіз виконання завдань засвідчив зменшення труднощів у координації рухів, покращення точності дрібномоторних маніпуляцій та підвищення рівня зорово-моторної інтеграції.

Отримані результати об'єктивно доводять ефективність запропонованого комплексного підходу до розвитку дрібної моторики як інструменту корекції мовленнєвих порушень у дітей дошкільного віку.

ВИСНОВКИ

Проведене магістерське дослідження було спрямоване на теоретичне обґрунтування та експериментальну перевірку ефективності комплексу вправ та ігрових завдань для розвитку дрібної моторики у дітей дошкільного віку з мовленнєвими труднощами. Відповідно до поставлених завдань, отримано такі основні результати.

Теоретичний аналіз наукової літератури підтвердив фундаментальний взаємозв'язок між розвитком дрібної моторики та формуванням мовленнєвих функцій. Встановлено, що стимуляція тонких рухів пальців рук активізує мовленнєві центри кори головного мозку (зокрема, зони Брока та Верніке), сприяючи покращенню артикуляційної точності, фонематичного сприйняття, розширенню словникового запасу та розвитку зв'язного мовлення. Теоретичний огляд виявив недостатню кількість експериментальних досліджень щодо комплексних методик, що поєднують розвиток моторики з мовленнєвою стимуляцією, що підтвердило актуальність даного дослідження.

Діагностичний етап експерименту, проведений за допомогою комплексу апробованих методик (Finger Tapping Test, Гештальт-тест Бендер, тест Керна-Йірсека), дозволив об'єктивно оцінити вихідний стан розвитку дрібної моторики та мовлення у дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення. Результати констатувального зрізу виявили значне відставання у досліджуваній групі за такими параметрами, як швидкість і координація рухів пальців, зорово-моторна інтеграція та графомоторні навички, що обґрунтувало необхідність цілеспрямованого корекційного втручання.

Розробка та апробація комплексу вправ та ігрових завдань була реалізована через впровадження авторської корекційно-розвивальної програми «Вправні пальчики». Програма, заснована на принципах комплексності, послідовності та інтеграції моторного і мовленнєвого компонентів, включала пальчикову гімнастику, сенсомоторні вправи, графомоторні завдання, театралізовані форми роботи та предметно-маніпулятивну діяльність. Експериментальна перевірка програми

протягом 8 тижнів продемонструвала її високу ефективність. Контрольний етап зафіксував сталу позитивну динаміку в експериментальній групі: значно покращилися показники швидкості та точності рухів пальців, зорово-моторної координації та якості виконання графічних завдань, тоді як у контрольній групі, яка займалася за стандартною програмою, зміни були незначними.

Методичні рекомендації, розроблені на основі результатів експерименту, містять практичний інструментарій для логопедів, дефектологів та вихователів.

Отже, мета дослідження досягнута: теоретично обґрунтовано та експериментально підтверджено високу ефективність розробленого комплексу вправ та ігрових завдань для розвитку дрібної моторики у дітей дошкільного віку з мовленнєвими труднощами. Отримані результати доводять, що цілеспрямована системна робота з дрібною моторикою є не допоміжним, а ключовим корекційним засобом, що сприяє подоланню мовленнєвих порушень, активізації вищих психічних функцій та успішній підготовці дитини до навчання у закладі загальної середньої освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабич Н. М., Луцько К. П., Тичина К. В. Методика обстеження складоритмічної складової мовлення у дітей дошкільного віку. Київ : Центр навчальної літератури, 2017. 160 с.
2. Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція). Міністерство освіти і науки України, 2021. URL: https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf.
3. Брушневська І. М., Рібцун Ю. В. Комунікативний компонент мовленнєвої діяльності у дітей : діагностичний комплекс : навч.-метод. посіб. для роботи з дітьми із порушеннями мовлення. Запоріжжя : ТОВ «ЛІПС» ЛТД, 2020. 124 с.
4. Важливість розвитку загальної та дрібної моторики в логопедії. Крижопільська селищна рада – офіційний вебсайт. URL: <https://krzgromada.gov.ua/news/1737038499/#:~:text=Дрібна%20моторика%20охоплює%20рухи%20дрібних,рухами%20язика,%20губ%20та%20щелепи>.
5. Гавриш Н. О. Розвиток зв'язного мовлення дошкільнят : навч.-метод. посіб. Київ : Вид. дім «Шкіл. світ» ; Вид. дім «Л. Галіціна», 2006. 119 с.
6. Галецька Ю. В. Дослідження сформованості мовленнєвих вмінь у дітей з комбінованими порушеннями. *Inclusion and diversity*. 2024. № 3. С. 20–25. URL: <https://doi.org/10.32782/inclusion/2024.3.4>.
7. Гончаренко С. М. Логоритміка в системі корекційно-розвиткової роботи з дошкільниками. *Дошкільна освіта*. 2020. № 4. С. 12–17.
8. Горобець І. І., Ногобетс І. І. Розвиток зв'язного мовлення старших дошкільників із затримкою психічного розвитку засобами художнього слова : master's thesis. Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2021. 88 с. URL: <http://repository.sspu.edu.ua/handle/123456789/12236> (дата звернення: 14.11.2025).
9. Діти з особливими освітніми потребами в загальноосвітньому просторі : навчально-методичний посібник / Н. Ярмола, Л. Коваль-Бардаш, Н. Компанець, Н. Квітка, А. Лапін. Київ : ІСПП ім. Миколи Ярмаченка НАПН України, 2020. 208 с.

URL:

https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/729481/1/Посібник_діти%20з%20особливими%20потребами%20у%20загальноосвітньому%20просторі.pdf.

10. Дошкільна освіта як складова системи безперервної освіти України (2007–2014) : наук.-допом. бібліогр. покажч. / уклад. Л. І. Костенко та ін. ; наук. ред. Л. Д. Березівська. Київ : Педагогічна думка, 2016. 364 с. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/707469/1/Doshk_osvita_2016%20_0707.pdf.

11. Зелінська-Любченко К. О. Роль пасивного голосоутворення в корекційно-логопедичній роботі з дітьми із моторною алалією. *Молодий вчений*. 2016. № 11.1 (38.1). С. 48–51.

12. Кавиліна Г. К. Конспект лекцій до дисципліни «Логоритміка» для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 012 Дошкільна освіта, додаткової спеціальності 016 Логопедія. Одеса, 2021. 61 с. URL: <http://surl.li/srdrvs>

13. Казачінер О. С., Бойчук Ю. Д. Розвиток зв'язного мовлення дітей за допомогою логоказок. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2022. № 80, т. 1. С. 49–53.

14. Казкоград мистецтва правильної і красивої мови. *logoped.in.ua* – для дорослих і дітей. URL: <https://logoped.in.ua>.

15. Конопляста С. Ю., Сак Т. Б. Логопсихологія. Київ : Знання, 2010. 293 с.

16. Костик Л., Гончаренко В. Розвиток дрібної моторики у дітей із ЗНМ як засіб мовленнєвого та інтелектуального розвитку. У: *Інноваційні процеси освітньої сфери України та країн Центральної Європи: стан, проблеми і перспективи : матеріали V Міжнародної наук.-практ. конференції (Харків, 23–24 березня 2023 р.)*. Тернопіль : Західноукраїнський національний університет, 2023. С. 297–300. URL: <https://conference.wunu.edu.ua/index.php/iposu/article/view/559>.

17. Краузе Е. Логопедія : посібник. Київ : Корона-принт, 2006. 208 с.

18. Куренкова А. В. Інноваційні технології мовленнєвого розвитку дітей з ЗНМ в роботі вчителя-логопеда. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2023. Вип. 62, т. 2. С. 248–254.

19. Лепеха Л. П., Городиська М. Б. Логопедичні ігри в корекційній роботі з дітьми із загальним недорозвиненням мовлення. Львів – Дрогобич : Посвіт, 2014. 76 с.
20. Лісова Л. І. Логоритміка з методикою : навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський : Медобори-2006, 2018. 132 с.
21. Логоритміка – система фізичних вправ, побудована на зв'язку слова, руху і музики. URL: <https://library/logoritmika-sistema-fizichnih-vprav-pobudovana-na-zv-yazku-slova-ruhu-i-muziki-331233.html>.
22. Логоритміка для дошкільнят на музичних заняттях. *Педрада* (Портал освітян України). URL: <https://oplatforma.com.ua/article/2329-logoritmka-na-muzichnih-zanyattyah>.
23. Мартиненко І. В. Комунікативний тренінг для дошкільників з порушенням мовлення : навч.-метод. посібник. Харків : Ранок, 2018. 120 с.
24. Мартиненко І. В. Логопсихологія : курс лекцій. Навчальний посібник. 2-ге вид., виправл. і доповн. Київ : ДІА, 2016. 116 с.
25. Марченко І. С. Спеціальна методика розвитку мовлення (логопедична робота з корекції порушень мовлення у дошкільників) : навч. посіб. для студентів вищ. пед. навч. закл. спец. : корекц. освіта (логопедія). 3-тє вид., перероб. та доп. Київ, 2017. 312 с.
26. Марченко І. С. Сучасні логопедичні технології у подоланні мовленнєвих розладів у дітей із порушеннями психофізичного розвитку. *Логопедія: науково-методичний журнал*. 2015. № 1. С. 41–44.
27. Маршалковська В. Особливості логопедичної роботи з дітьми з тяжкими порушеннями мовлення в умовах інклюзивної освіти. *Наша школа: науково-практичні студії*. 2023. № 1. С. 61–64. URL: <https://doi.org/10.61339/2786-6947.2023.1.286302>.
28. Музична логоритміка як одна з форм своєрідної терапії. *Naurok*, 2024. URL: <https://naurok.com.ua/muzichna-logoritmika-yak-odna-z-form-privatnoyi-terapi-463563.html>.

29. Музична логоритміка. *Всеосвіта*. URL: <https://vseosvita.ua/library/embed/0100d84c-d7bf.docx.html#:~:text=Мелодію%20слід%20добирати,%20зважаючи%20на,Можна%20акомпанувати%20на.>
30. Назарук О. М. Музика і розвиток мовлення дітей дошкільного віку : теоретичні та практичні аспекти. URL: <https://naurok.com.ua/muzika-i-rozvitok-movlennya-doshkilnikiv-252481.html>.
31. Пелих Ю. В. Шумові музичні інструменти у логопедичній практиці : методичні рекомендації. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2021. 48 с.
32. Подлесна С. С. Активізація словника дітей з тяжкими порушеннями мовлення : master's thesis. Суми, 2020. URL: <http://repository.sspu.edu.ua/handle/123456789/9945>.
33. Полуюфта К. О., Розвиток дрібної моторики у дітей дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення в корекційно-логопедичному процесі : bachelor's thesis. Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2021. 54 с. URL: <http://repository.sspu.edu.ua/handle/123456789/11041>.
34. Рібцун Ю. В. Дитина з порушенням мовленнєвого розвитку : посібник. Харків : Ранок, 2018. 256 с.
35. Рібцун Ю. В. Корекційне навчання з розвитку мовлення дітей молодшого дошкільного віку із ЗНМ : програмно-методичний комплекс. Київ : Освіта України, 2011. 29 с.
36. Рібцун Ю. В. Логопсихокompенсаційна робота з молодшими школярами з тяжкими порушеннями мовлення. У: *Педагогіка XXI століття: сучасний стан та тенденції розвитку*. 2021. С. 886–915. URL: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-241-1-32>.
37. Рібцун Ю. В. Методичні рекомендації з формування зв'язного мовлення дітей четвертого року життя із ЗНМ. Освіта осіб з особливими потребами : шляхи розбудови : навч.-метод. зб. / за ред. В. В. Засенка, А. А. Колупасової. Вип. 1. Київ : Наук. світ, 2010. С. 3–7.

38. Рібцун Ю. В. Понятійно-термінологічний словник. Логопедія. Логопсихологія : довідкове видання. Київ : ІСПП, 2022. 48 с.
39. Рібцун Ю. В., Майчук О. Є. Логоритміка як засіб діагностики заїкання в дітей дошкільного віку. *Pedagogical sciences: theory and practice*. 2024. № 1. С. 34–43. URL: <https://doi.org/10.26661/2786-5622-2024-1-05>.
40. Рібцун Ю. Варіативність у визначенні освітніх труднощів у дітей з порушеннями темпо-ритмічної складової мовлення. Welcome to Digital Library NAES of Ukraine. URL: https://id/eprint/730143/1/Таврійський_Рібцун_2022.pdf.
41. Рібцун Ю. Дислалія: причини, прояви, шляхи подолання. *Дошкільне виховання*. 2017. № 2. С. 5–9.
42. Рібцун Ю. На допомогу фахівцям ІРЦ : експрес-діагностика вивчення темпо-ритмічної складової мовлення та її передумов. Welcome to Digital Library NAES of Ukraine. URL: https://id/eprint/732261/1/Експрес_діагностика_2022.pdf.
43. Рібцун Ю. Навчально-методичний посібник «Учні початкових класів із тяжкими порушеннями мовлення: навчання та розвиток». Електронна бібліотека. URL: <https://lib.imzo.gov.ua/navchalno-metodichn-posbniki/dlya-pedagogchnikh-pratsvnikv-yak-pratsyuyut-z-uchnyami-z-osoblivimi-osvtnmi-potrebami/navchalno-metodichniy-posbnik-uchn-pochatkovikh-klasv-z-tyazhkimi-porushennyami-movlennya-navchannya-ta-rozvitok/>.
44. Рібцун Ю. Розвиток емоційної сфери дітей із тяжкими порушеннями мовлення. *Освіта осіб з особливими потребами : шляхи розбудови*. 2021. Т. 1, № 16. С. 295–313. URL: <https://doi.org/10.33189/epsn.v1i16.156>.
45. Рой Я. Г. Психокорекція тривожно-фобічних симптомів у дітей молодшого шкільного віку з вадами мовлення : thesis. Чернігів, 2020. URL: <http://ir.stu.cn.ua/123456789/21156>.
46. Солодовник М. К., Безверха І. Г. Застосування логоритмічних вправ у роботі з дітьми із загальним недорозвиненням мовлення. У: *Сучасні проблеми логопедії та реабілітації* : матеріали VI Всеукраїнської заочної науково-практичної конференції (14 квітня 2017 р., м. Суми). Суми : ФОП Цьома С. П., 2017. С. 145–148.

47. Теницька О. І., Безверха І. Г., Солодовник М. К. Розвиток мовлення старших дошкільників із ЗНМ. *Наукові записки*. 2024. № 158. С. 144–152. URL: <https://doi.org/10.31392/nz-udu-158.2024.15>.
48. Трофименко Л. І. Діагностика та корекція загального недорозвитку мовлення у дітей дошкільного віку : навчально-методичний посібник. Київ, 2014. 72 с.
49. Трофименко Л. І. Особливості розвитку особистості дошкільників з мовленнєвими порушеннями : навчально-методичний посібник. Київ, 2014. 72 с.
50. Трофименко Л. І. Шляхи подолання загального недорозвитку мовлення у дітей дошкільного віку : монографія. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. 104 с.
51. Трофименко Л. Формування фонологічної компетенції у дітей із тяжкими порушеннями мовлення. *Особлива дитина: навчання і виховання*. 2021. Т. 104, № 4. С. 7–17. URL: <https://doi.org/10.33189/ectu.v104i4.86>.
52. Формування тонких рухів пальців рук за допомогою нетрадиційних прийомів у дітей з мовленнєвими вадами. *Extempore*. URL: <https://extempore.info/ru/component/content/article/9-journal/1367-formuvannya-tonkykh-rukhyv-paltsiv-ruk-za-dopomohoyu-netradytsiynykh-pryyomiv-u-ditey-z-movlennyyevymy-vadamy.html#:~:text=Для%20корекційної%20роботи%20найбільш%20значущим,артикуляційної%20гімнастики%20з%20біоенергопластики%20враховуються%20індивідуальні>.
53. Чекан О., Барна Х., Кас'яненко О. Концептуальні засади розвитку зв'язного мовлення дітей із ЗНМ в ігровій діяльності. *Acta Paedagogica Volynienses*. 2022. № 3. С. 145–150.
54. Черніченко Л. А. Комплексна оцінка розвитку дитини з мовленнєвими порушеннями : навчально-методичний посібник. Умань : Візаві, 2022. 142 с. URL: <https://eprints.zu.edu.ua/42840/1/1.pdf>.
55. Чеснокова Л. В., Золотарьова О. І. Заняття з логоритміки для дітей із вадами мовлення. Харків : Вид. група «Основа», 2017. 160 с.
56. Шеремет М. К. Логопедія : підручник. Київ : Слово, 2010. 64 с.

57. Шеремет М. К. Логопедія. Київ : Видавничий дім «Слово», 2013. 672 с.
58. Шеремет М. К., Мартиненко І. В. Хрестоматія з логопедії : навч. посібник. Київ : КНТ, 2006. 360 с.
59. Шостак О. Логоритміка як засіб корекції ЗНМ у молодших школярів. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2022. Т. 3, вип. 52. С. 255–259.
60. Якименко Л. Ю. Формування в старшому дошкільному віці відповідальності як базової якості особистості : теоретичний аспект. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2013. Вип. 17, кн. 2. С. 100–101.
61. Brown S. The Musical and Linguistic Brain: A Comparative Review. London : Routledge, 2019. 274 p.
62. Hudson K. N., Ballou H. M., Willoughby M. T. Short report: improving motor competence skills in early childhood has corollary benefits for executive function and numeracy skills. *Developmental Science*. 2020. Vol. 24, no. 4. e13071. URL: <https://doi.org/10.1111/desc.13071>.
63. Kalmykova L., Kharchenko N. Psycholinguodidactic Aspects of the Purposeful Development of Speech Activity in Preschool Children. *Psycholinguistics in a modern world*. 2020. Vol. 15. P. 100–104. URL: <https://doi.org/10.31470/10.31470/2706-7904-2020-15-100-104>.
64. Kuhanek H. M., Watling R., Glennon T. J. Ayres Sensory Integration® for addressing play in autistic children: a multiple-baseline examination. *The American Journal of Occupational Therapy*. 2023. Vol. 77. 7702205080. URL: <https://doi.org/10.5014/ajot.2023.050169>.
65. Language, music, and the brain / ed. by M. A. Arbib. Cambridge, MA : MIT Press, 2013. 662 p. URL: <https://doi.org/10.7551/mitpress/9780262018104.001.0001>.
66. Malinovska N. Influence of musical art on speech development of the older preschool children. *Scientific Bulletin of KRHPA*. 2022. No. 15. P. 102–110. URL: <https://doi.org/10.32782/2410-2075-2022-15.11>.

67. Music enrichment programs improve the neural encoding of speech in at-risk children / N. Kraus et al. *Journal of Neuroscience*. 2014. Vol. 34, no. 36. P. 11913–11918. URL: <https://doi.org/10.1523/jneurosci.1881-14.2014>.
68. Music training for the development of speech segmentation / C. Francois et al. *Cerebral Cortex*. 2013. Vol. 23, no. 9. P. 2038–2043. URL: <https://doi.org/10.1093/cercor/bhs180>. PubMed
69. Self-regulation moderates the relationship between fine motor skills and writing in early childhood / M. C. Chandler et al. *Early Childhood Research Quarterly*. 2021. Vol. 57. P. 239–250. URL: <https://doi.org/10.1016/j.ecresq.2021.06.010>.
70. Shostak O. Speech rhythmic as the means of correction of GSU for junior high school students. *Humanities science. Current issues*. 2022. Vol. 3, no. 52. P. 255–259. URL: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/52-3-38>.
71. Terrell T., Butchart R. The effect of rhythm-based music therapy on language outcomes in preschool children with speech disorders. *Journal of Music Therapy*. 2020. Vol. 57, no. 3. P. 233–256.
72. Tsymbal-Slatvinska S., Kozii O. Speech development by musical art. *Academic Notes. Series: Pedagogical Science*. 2021. Vol. 1, no. 192. P. 23–26. URL: <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2021-1-192-23-26>.
73. Vidal M. M., Lousada M., Vigário M. Music effects on phonological awareness development in 3-year-old children. *Applied Psycholinguistics*. 2020. Vol. 41, no. 2. P. 299–318. URL: <https://doi.org/10.1017/S0142716419000535>.
74. Volzhentseva I. Psychological features of the development of the prosodic component of preschool children's speech. *Preschool Education: Global Trends*. 2022. Vol. 1. P. 7–34. URL: <https://doi.org/10.5281/zenodo.6972191>.

ДОДАТКИ

КОМПЛЕКСНА ПРОГРАМА РОЗВИТКУ ДРІБНОЇ МОТОРИКИ ДЛЯ ДІТЕЙ 5-6 РОКІВ

Загальна структура:

- Тривалість: 7 тижнів (14 занять)
- Частота: 2 заняття на тиждень
- Тривалість: 25-30 хвилин
- Форма роботи: індивідуальна

1.Підготовчий блок (1-й тиждень: заняття 1-2)

Заняття №1 «Чарівний пісочок»

Мета: Стабілізація емоційного стану, зниження тактильної гіпер- або гіпочутливості, залучення дитини до спільної діяльності.

Обладнання: лоток із піском або манкою, дрібні іграшки/намистинки для пошуку, серветки, ілюстрації, пісочний годинник.

I. Організаційний момент.

Логопед лагідно вітає дитину:

– «Привіт, [ім'я]! Як у тебе сьогодні настрій?»

Підтримує коротку бесіду, створює спокійну атмосферу.

– «Сьогодні ми з тобою пограємо з чарівним пісочком. Він теплий, м'який і дуже любить дружні руки!»

Дитина сідає за стіл, розслабляє руки, логопед демонструє, як обережно торкатися піску, щоб не розсипати.

II. Сенсомоторна розминка.

1. Самомасаж пальців.

Логопед показує:

– «Давай розбудимо наші пальчики!»

Почергово розтирає кожен пальчик, дитина повторює.

– «Це великий, це вказівний, середній, безіменний, мізинчик – усі вони дружні!»

2. Пальчикова гра «Дощик»

Дитина проводить пальцями над піском, імітуючи дощик.

– «Кап-кап-кап, дощик капає, пісочок сиплеться, як дощик у долоні!»

Мета: стимулювати тактильні відчуття, зняти напруження з кистей.

III. Основна частина.

Гра «Чарівний пісочок»

Логопед:

– «Подивись, у піску щось заховалося! Давай знайдемо, що це?»

(у піску сховані дрібні предмети – намистинка, гудзик, камінчик)

Дитина шукає їх пальчиками, описує на дотик:

– «Круглий – гладенький – твердий – маленький».

Логопед допомагає словами, уточнює, стимулює мовлення.

Вправа «Доріжки для пальчиків».

Логопед проводить у піску лінії, хвилячки, кружечки:

– «Мій пальчик їде дорогою до сонечка! А тепер твій!»

Дитина повторює.

Мета – розвиток координації рухів, стимуляція мовно-рухових центрів.

IV. Рефлексія.

Логопед:

– «Що тобі найбільше сподобалося сьогодні?»

– «Як почуваються твої ручки – приємно, тепло?»

Підсумовує:

– «Наші пальчики гарно попрацювали, вони теплі й готові до нових ігор. Тепер ми зможемо робити ще більше цікавих вправ!»

Індивідуальне логопедичне заняття №2

Тема: «Веселі м'ячики»

Мета:

Стабілізувати емоційний стан дитини, знизити рівень тактильної гіпер-/гіпочутливості, розвивати дрібну моторику, координацію рухів кисті та пальців, сформувати позитивне ставлення до спільної діяльності з логопедом.

Обладнання: маленькі гумові м'ячики різної фактури, масажні м'ячики, намистинки, мотузка або шнурок, ілюстрації з м'ячами, кошик або коробка.

I. Організаційний момент.

Логопед зустрічає дитину доброзичливо:

– «Привіт, [ім'я]! Сьогодні до нас прийшли у гості веселі м'ячики. Вони люблять грати і допомагати тренувати наші ручки!»

Дитина сідає зручно за стіл, розслабляє руки. Логопед створює спокійну, довірливу атмосферу.

– «Перед початком перевіримо, чи готові наші ручки до роботи – розітри долоньки, щоб стали теплі-теплі!»

II. Сенсомоторна розминка.

1. Пальчикова гімнастика «Наші м'ячики»

Котим м'ячики кругом –

(катають м'ячик між долоньями),

Бігли, бігли за дубком,

(катають від пальців до зап'ястя),

Вгору кину – ловлю швиденько,

(імітація підкидання і ловлі),

Працюють ручки веселенько!

2. Самомасаж із масажним м'ячиком.

Логопед показує:

– «Прокотимо м'ячик від долоньки до ліктя – вгору і вниз. Тепер інша ручка. А тепер пальчиком ловимо м'ячик – великий з вказівним, потім великий із середнім...»

Мета: стимуляція тактильних рецепторів, розвиток чутливості пальців, розслаблення.

III. Основна частина.

1. Вправа «Знайди м'ячик за відчуттям».

На столі кілька м'ячиків різної фактури (гладкий, жорсткий, м'який, з виступами).

Логопед пропонує дитині заплющити очі:

– «Доторкнися й скажи: цей м'ячик гладенький чи колючий?»

Дитина описує відчуття.

Мета: розвиток тактильної диференціації.

2. Вправа «М'ячики в дорогу!»

Логопед розкладає кошик і дає інструкцію:

– «Покоти м'ячик прямо до кошика, але обережно, щоб не впав!»

Дитина котить м'яч по столу або підлозі, намагаючись потрапити в ціль.

Мета: координація «око–рука», концентрація уваги, плавність рухів.

3. Вправа «М'ячик і намистинка».

Логопед дає мотузку та великі намистинки.

– «Наш м'ячик хоче зробити собі намисто. Допоможемо йому?»

Дитина нанизує намистинки на шнурок, логопед коментує:

– «Яка це намистинка? Велика чи маленька? Якого кольору?»

Мета: розвиток дрібної моторики, координації рухів, активізація мовлення.

IV. Рефлексія.

Логопед:

– «Які м'ячики тобі сподобались – колючі, м'які чи гладенькі?»

– «Як себе почувають твої ручки – відпочили чи попрацювали?»

Підсумовує:

– «Сьогодні наші пальчики були спритні, уважні й дружні. Завдяки їм ми гарно попрацювали!»

Базовий сенсомоторний блок (2-й тиждень: заняття 3-4)

Індивідуальне логопедичне заняття №3

Тема: «Мої спритні пальчики»

Мета:

Активізувати сенсорні системи, розвивати координацію «око–рука», зміцнювати м'язи пальців і кистей, формувати вміння регулювати силу натиску та точність рухів у процесі предметно-маніпулятивної діяльності.

Обладнання: пластилін або тісто для ліплення, шнурівка (черевик або картонна форма з отворами), прищіпки, кольорові мотузки, міні-конструктор, картки із зображеннями предметів.

I. Організаційний момент.

Логопед вітає дитину, встановлює емоційний контакт:

– «Привіт, [ім'я]! Сьогодні ми будемо тренувати наші пальчики, щоб вони стали ще спритнішими! Готовий?»

Разом перевіряють готовність робочого місця.

– «Сядь зручно, поклади ручки на стіл, подивись, які вони гарні – зараз вони покажуть, на що здатні!»

II. Розминка.

Пальчикова гімнастика «Працюють пальчики»

Працюють пальчики – раз, два, три,

(по черзі стискають і розтискають кулачки)

Малюють кола, квадрати й квадратики малі!

(імітують малювання в повітрі)

А потім дружно постукають – тук-тук-тук!

(легко стукають пальчиками по столу).

Вправа «Квітка»

Розкривають долоні – «розцвітає квітка», знову стискають – «ніч, квітка спить».

Мета: розслаблення і підготовка кистей до дрібних рухів.

III. Основна частина.

1. Ліплення з пластиліну «Кульки для гостей»

Логопед показує:

– «Візьми шматочок пластиліну. Спробуй зробити з нього кульку. Не сильно тисни – відчувай, як він стає круглим.»

Після кількох кульок – завдання: зробити одну більшу і дві менші.

– «Яка кулька більша? А яка менша?»

Мета: тренування сили пальців, диференціація зусиль, розвиток зорово-моторної координації.

2. Вправа зі шнурування «Чарівні намистинки»

Дитина нанизує великі намистини або шнурує форму черевики.

– «Подивись, дірочка де? Тепер проведи шнурочок – ось так, уважно, щоб не

промахнутися.»

Логопед коментує, допомагає словами: «Знайди очима отвір – тепер рукою туди!»

Мета: розвиток координації «око–рука», концентрації уваги.

3. Робота з прищіпками «Сонечко»

Перед дитиною коло з картону (сонечко). Завдання – прикріпити прищіпки-промінчики.

– «Сонечку холодно – давай подаруємо йому промінчики!»

Мета: формування «захвату», зміцнення дрібних м'язів пальців.

4. Конструювання «Дім для іграшки»

Із кубиків або конструктора дитина будує будиночок.

Логопед спонукає до опису:

– «Де буде дверцята? А дах якого кольору? А вікно високе чи низьке?»

Мета: розвиток просторового мислення та мовленнєвого супроводу дій.

IV. Рефлексія.

Логопед:

– «Що тобі сьогодні найбільше сподобалося — ліпити, шнурувати, чи будувати?»

– «Які твої пальчики були найспритніші?»

Дитина відповідає, логопед підкріплює позитив:

– «Так, сьогодні ти справжній майстер! Твої ручки і очі працювали разом, як справжня команда!»

Індивідуальне логопедичне заняття №4

Тема: «Будуємо, ліпимо, прикрашаємо»

Мета:

Активізувати сенсорні системи дитини, розвивати координацію «око–рука», формувати точність і диференційованість рухів пальців, стимулювати просторове мислення та мовленнєву активність у процесі предметно-маніпулятивної діяльності.

Обладнання: пластилін, дощечка для ліплення, набір прищіпок, шнурівка, кубики або конструктор, картки з кольорами й фігурами.

I. Організаційний момент.

Логопед зустрічає дитину доброзичливо, встановлює емоційний контакт:

– «Привіт, [ім'я]! Сьогодні ми з тобою будемо працювати нашими розумними ручками. Вони допоможуть нам будувати, прикрашати та створювати красу!»

Дитина сідає зручно, логопед перевіряє готовність робочого місця.

II. Сенсомоторна розминка.

Пальчикова гімнастика «Майстри»

Наші ручки – то майстри,

Будують, ліплять, мов бобри.

Пальчики разом – міцна сім'я,

Вони працюють – радію я!

(Дитина стискає і розтискає кулачки, робить кругові рухи кистями, по черзі доторкається великим пальцем до інших).

Самомасаж пальців із прищіпкою.

Логопед дає прищіпку:

– «Знайомся – це наша помічниця. Вона вміє тренувати пальчики!»

Дитина по черзі стискає прищіпку великим, вказівним і середнім пальцями, переставляє її з однієї руки на іншу.

Мета: розвиток «пінцетного захвату» і сили дрібних м'язів кисті.

III. Основна частина.

1. Ліплення «Смачні фрукти»

Логопед дає пластилін і пропонує:

– «Зліпимо для наших іграшок фрукти. Який колір має яблуко? А банан?»

Дитина ліпить фрукти різної форми, порівнює розміри («це велике яблуко, це маленьке»).

Мета: розвиток сили пальців, координації рухів, диференціації зусиль і кольорового сприйняття.

2. Вправа зі шнурування «Прикраси для ляльки»

Логопед:

– «Наші пальчики хочуть зробити для ляльки намисто. Допоможемо?»

Дитина нанизує намистини на шнурок. Логопед супроводжує словами:

– «Яка ця намистинка? Якого кольору? Де ти її поставиш – після синьої чи перед червоною?»

Мета: розвиток координації «око–рука», уваги, зорового контролю.

3. Конструювання «Дім для тваринки»

Логопед дає кубики:

– «Поглянь, у нас є цеглинки! Побудуй дім для зайчика.»

Після побудови – обговорення:

– «Де дверцята? Якого кольору дах?»

Мета: розвиток просторового мислення, логічного зв'язного мовлення.

4. Робота з прищіпками «Сонечко прокидається»

На картонне коло дитина прикріплює прищіпки – «промінчики».

— «Сонечко прокидається — дарує всім промінчики!»

Мета: тренування «пінцетного захвату», узгодження рухів обох рук, розвиток концентрації уваги.

IV. Рефлексія.

Логопед:

– «Що ми сьогодні робили руками?»

Дитина відповідає.

– «Яка вправа була найцікавішою? Що було легше, а що складніше?»

Логопед узагальнює:

– «Твої ручки сьогодні чудово попрацювали – вони будували, ліпили й прикрашали.

А ще допомогли твоїм очам усе помічати точно!»

Індивідуальне логопедичне заняття №5

Тема: «Доріжками до літерки»

Мета:

Підготувати руку до письма, розвивати графомоторні навички, зорово-моторну координацію, точність і контроль натиску під час письма, формувати правильну поставу руки при роботі з олівцем.

Обладнання: аркуші з графічними завданнями (доріжки, фігури, лінії, малюнки з пунктиром), прості олівці, гумка, підставка для руки, кольорові картки, фішки для орієнтації у просторі аркуша.

I. Організаційний момент.

Логопед зустрічає дитину з усмішкою:

– «Привіт, [ім'я]! Сьогодні ми з тобою будемо вчитися малювати гарні доріжки, щоб наші пальчики готувалися до письма!»

Разом з дитиною перевіряють положення сидіння: спина рівна, ноги стоять на підлозі, аркуш лежить під кутом, олівець тримається трьома пальцями.

– «Ми будемо справжніми художниками – але ще й тренуватимемо руку, щоб потім писати рівненько й красиво!»

II. Розминка для рук і пальців.

Пальчикова гімнастика «Олівець-мандрівник»

Наш олівець – мандрівник,

Йде по лінії рівненько вмить.

Не спішить і не гуляє,

Слід охайний залишає.

(Дитина імітує рух олівця у повітрі, проводить «доріжки» в повітрі, спостерігаючи очима за пальчиком.)

Масаж пальців «Прокидаються ручки»

Логопед показує, як легенько масажувати кожен палець – від кінчика до основи.

– «Розбудимо пальчики, щоб вони гарно тримали олівець!»

III. Основна частина.

1. Вправа «Штрихування»

Логопед показує зразок:

– «Штрихуємо від лівого до правого боку, рівненько, не виходячи за лінію. Сильніше

– слабше, сильніше – слабше.»

Дитина виконує, логопед коментує:

– «Твій олівець слухняний, він не тікає за межі!»

Мета: контроль натиску, рівномірність руху, розвиток дрібних м'язів руки.

2. Вправа «Обведи малюнок»

Дитина обводить контур предметів (квіточка, будиночок, дерево).

Логопед звертає увагу на напрям руху, початок і кінець лінії.

– «Починай з верхнього куточка, веді повільно, щоб не пропустити жодного вигину!»

Мета: формування зорово-моторного контролю, точності рухів.

3. Вправа «З'єднай крапочки» (малювання за точками)

На аркуші – послідовність крапок, які утворюють фігуру.

– «Це чарівні крапочки. Якщо з'єднаєш їх по черзі – побачиш, що вони сховали!»

Дитина виконує завдання, потім розфарбовує малюнок.

Мета: розвиток просторової орієнтації, точності, плавності ліній.

4. Артикуляційна пауза «Олівчик і ротик»

Логопед каже:

– «Коли ми тренуємо руку, треба відпочити ротиком! Давай зробимо губи «трубочкою», а потім — широко усмішку. Тримаємо! Молодець!»

Мета: координація артикуляційного і дрібнорухового компонентів.

Індивідуальне логопедичне заняття №6

Тема: «Малюємо доріжки до казкових героїв»

Мета:

Формувати графомоторні навички, розвивати зорово-моторну координацію, точність і послідовність рухів руки, орієнтацію на аркуші паперу; удосконалювати контроль натиску олівця та правильну поставу руки під час письма.

Обладнання: аркуші з графічними доріжками, зображення казкових персонажів (вовк, заєць, колобок), прості олівці, лінії з пунктиром, графічні диктанти, кольорові фішки, гумка.

I. Організаційний момент.

Логопед створює емоційно позитивну атмосферу:

– «Привіт, [ім'я]! Сьогодні ми вирушимо в казкову подорож і допоможемо героям знайти дорогу додому. Але для цього потрібно, щоб наші пальчики стали вправними, а олівець – слухняним!»

Разом перевіряють робочу позу: спинка рівна, ноги стоять на підлозі, аркуш під нахилом, рука розслаблена.

II. Пальчикова розминка.

Пальчикова гра «Їдуть машинки»

Їдуть машинки по доріжці,

(проводять вказівним пальцем по столу)

Їдуть тихо, їдуть гучно,

(по черзі стискають і розтискають кулачки)

Ручки рухаються вправо –

Буде письмо гарне й славне!

Масаж пальців олівцем.

Дитина перекочує олівець між долонями, «катає» його пальцями.

Мета: розслаблення м'язів, стимуляція рецепторів, підготовка кисті до письма.

III. Основна частина.

1. Вправа «Доріжка до героя»

На аркуші – зображення зайчика й морквинки.

– «Проведи зайчика до морквинки по пунктирній доріжці. Не поспішай, стеж очима, щоб олівець не тікав за межі!»

Після цього схожа вправа з іншим персонажем (вовк – будиночок).

Мета: формування плавності, точності рухів, розвиток зорового контролю.

2. Вправа «З'єднай крапки – побачиш малюнок»

На аркуші – послідовність крапок. Логопед каже:

– «З'єднай крапочки по черзі – і дізнаєшся, хто сховався!»

Після виконання дитина розфарбовує малюнок, коментує:

– «Це – сонечко! У нього багато промінчиків!»

Мета: точність рухів, орієнтація у просторі аркуша, стимуляція мовленнєвої активності.

3. Графічний диктант «Чарівна доріжка»

Логопед пояснює:

– «Я буду казати, куди рухається твій олівець. Малюй і слухай уважно!»

Команди: «Вгору – вправо – вниз – вліво – знову вгору!»

Після виконання обговорюють, що вийшло (квадрат, драбинка, хвиля тощо).

Мета: розвиток слухової уваги, послідовності дій, просторових уявлень.

4. Вправа «Штрихування фігур»

Дитина штрихує коло, квадрат, трикутник.

Логопед звертає увагу на напрям і силу натиску.

– «Штрихуй легенько, не виходь за межі – ось так!»

Мета: удосконалення дрібних рухів, координації й самоконтролю.

IV. Рефлексія.

Логопед запитує:

– «Кому ми сьогодні допомагали знайти доріжку?»

– «Яке завдання було найцікавіше?»

– «Що допомагало тобі не помилятися?»

Підсумовує:

– «Ти сьогодні уважно слухав і гарно працював. Твоя рука тепер ще краще готова до письма!»

1. Блок інтеграції та ускладнення (4-5-й тижні: заняття 7-10)

Індивідуальне логопедичне заняття №7

Тема: «Чарівна мозаїка»

Мета:

Інтегрувати сформовані дрібноmotorні навички з когнітивними процесами (увага, пам'ять, мислення), розвивати просторову орієнтацію, точність і зорово-моторну координацію, удосконалювати мовленнєвий супровід дій.

Обладнання: мозаїка різного розміру, пінцет або щипчики, картки-зразки, кольорові палички, кінетичний пісок, намистини, дрібні предмети для сортування.

I. Організаційний момент.

Логопед:

– «Привіт, [ім'я]! Сьогодні ми з тобою створимо справжню чарівну мозаїку. Для цього нам знадобляться уважність, терпіння і вправні пальчики!»

Перевіряють робочу позу. Дитина розслабляє руки.

– «Наші пальчики – мов будівельники, вони все зроблять красиво, якщо будуть дружно працювати!»

II. Пальчикова розминка.

Гра «Веселі пальчики»

Раз, два, три, чотири, п'ять –

Наші пальчики працюють!

(розтирання долонь, по черзі стискання пальців)

Хто маленький цвяшок тримає?

(імітація щипкового руху)

Хто намистинку нанизає?

(рухи пінцетного захвату)

Масаж пальців з пінцетом.

Дитина стискає і розтискає пінцет, переносить дрібні кульки з однієї ємності в іншу.

Мета: активізація дрібної моторики, формування точності рухів.

III. Основна частина.

1. Вправа «Збери за зразком»

Логопед показує картку із простим узором із мозаїки.

– «Поглянь уважно. Якого кольору перша деталь? Куди її поставимо?»

Дитина викладає узор, орієнтуючись на колір, форму, послідовність.

Потім логопед пропонує закрити зразок і відтворити малюнок по пам'яті.

Мета: розвиток уваги, зорової пам'яті, просторової орієнтації.

2. Вправа «Кольорові палички»

Дитина отримує кольорові палички та картку із зображенням предмета (будиночок, дерево, квітка).

– «Давай спробуємо викласти цей малюнок із паличок! Скільки треба червоних? А де буде зелена?»

Мета: розвиток мислення, точності рухів і зорово-моторної координації.

3. Вправа з пінцетом «Знайди скарб у піску»

Дитина за допомогою пінцета шукає й виймає намистинки з кінетичного піску.

– «Обережно, не поспіши, щоб не впустити! Якого кольору ця намистинка?»

Мета: розвиток точності, самоконтролю, координації та периферичного зору.

4. Вправа «Запам'ятай і повтори»

Логопед викладає ряд із трьох кольорових елементів мозаїки (наприклад: червоний – жовтий – зелений), потім закриває.

– «Запам'ятай, які кольори були? Тепер виклади їх так само!»

Поступово кількість елементів збільшується.

Мета: тренування короткочасної пам'яті, уваги й послідовності дій.

IV. Рефлексія.

Логопед:

– «Що сьогодні було найцікавіше – шукати, викладати чи запам'ятовувати?»

– «Які кольори запам'ятались найкраще?»

Підсумовує:

– «Ти чудово впорався! Твої пальчики сьогодні працювали уважно, а голівка — розумно!»

Індивідуальне логопедичне заняття №8

Тема: «Скарб у чарівному піску»

Мета:

Розвивати дрібну моторику через роботу з дрібними предметами, удосконалювати координацію «око–рука» та точність рухів, тренувати увагу, зорову пам'ять і мислення; розвивати мовлення через коментування дій.

Обладнання: кінетичний пісок, пінцет або щипчики, дрібні намистини різного кольору та розміру, фішки, пластикові фігурки, міні-контейнери, сито або ложка.

I. Організаційний момент.

Логопед:

– «Привіт, [ім'я]! Сьогодні ми з тобою станемо справжніми шукачами скарбів. У нашому чарівному піску сховалися кольорові коштовності – намистини. Але знайти їх можна лише дуже уважними пальчиками!»

Дитина сідає зручно, на столі – ємність із піском.

– «Перед тим як шукати скарби, розігріємо наші ручки!»

II. Пальчикова розминка.

Пальчикова гімнастика «Пісочні пригоди»

Ми копали – коп, коп, коп!

(пальці імітують копання в піску)

Знайшли намистинку – ось!

(великий і вказівний палець з'єднуються)

Пальчики працюють вправно,

Скарб знайшли – ну це ж гарно!

Масаж долонь із піском.

Дитина проводить руками по піску, робить кругові рухи, розтирає пальці.

Мета: зниження напруги, стимуляція тактильних рецепторів.

III. Основна частина.

1. Вправа «Знайди за кольором»

Логопед показує кольорову фішку.

– «Знайди в піску намистинку такого ж кольору, як у мене!»

Дитина шукає пінцетом або пальцями.

– «Якого кольору твоя знахідка? Яка вона — велика чи маленька?»

Мета: розвиток кольорового сприйняття, уваги, точності рухів.

2. Вправа «Збери по парах»

Дитина викладає знайдені намистини парами за кольором або розміром.

– «Поклади дві зелені разом, тепер – дві сині. А тепер знайди найменшу!»

Мета: тренування порівняння, класифікації, просторової орієнтації.

3. Вправа «Пам'ятай і знайди»

Логопед показує три намистини певних кольорів у послідовності (наприклад: червона – синя – жовта), потім ховає.

– «Запам'ятай порядок кольорів і знайди ці намистини у піску!»

Дитина відтворює послідовність.

Мета: розвиток зорової пам'яті, уваги, мислення.

4. Вправа «Перенеси скарб»

Логопед ставить два контейнери: один – з намистинами, інший – порожній.

– «Перенеси всі червоні намистини пінцетом у скриньку для скарбів!»

Потім – за розміром або формою.

Мета: формування точності, стійкої уваги, узгодження рухів обох рук.

5. Мовленнєва гра «Що знайшов?»

Дитина дістає намистину і описує її:

– «Вона кругла, гладенька, червона, блискуча.»

Логопед уточнює, заохочує до розгорнутих речень.

Мета: розвиток описового мовлення, активізація словника прикметників.

IV. Рефлексія.

Логопед:

– «Які намистини тобі сподобались найбільше?»

– «Що було складніше – знайти чи перенести?»

– «Що допомагало тобі не помилятися?»

Підсумовує:

– «Ти сьогодні працював уважно й старанно, справжній мисливець за скарбами! Твої пальчики стали ще спритнішими, а оченята – уважнішими!»

Індивідуальне логопедичне заняття №9

Тема: «Чарівні ножиці та двома руками – дружно!» Мета:

–закріпити та ускладнити навички точного пінцетного та тринозного захвату

–навчити безпечно та впевнено користуватися дитячими ножицями

–розвинути двосторонню координацію рук

–активізувати планування, послідовність дій та мовленнєвий супровід через коментування процесу

–підготувати руку до вирізання простих форм (підготовка до школи)

Обладнання:

–дитячі ножиці з округленими кінцями (праві та ліві, якщо є лівша)

–кольоровий папір, смужки 3–4 см шириною та 15–18 см довжиною

–шаблони простих форм (хмаринка, сонечко, ялинка, хвиля, зигзаг)

–клей-олівець, картон-основа А4

–прищіпки, невеликі помпони або ватні кульки

–дві невеликі мисочки, пінцет (для однієї з вправ)

I. Організаційний момент Логопед: – Привіт, [ім'я]! Сьогодні до нас у гості завітали чарівні ножиці й дуже просили, щоб ми їх потренували. Але вони працюватимуть тільки тоді, коли обидві наші ручки будуть дружити між собою! Готовий стати майстром ножиць?

II. Пальчикова розминка

«Ножиці біжать» Дитина складає долоні разом («молитва»), потім розводить і зводить великі та вказівні пальці обох рук одночасно – імітація відкривання-закривання ножиць. Віршик: Ножиці клац-клац-клац, Біжать по паперу раз-раз-раз! Ріжуть рівно, не криво, Бо ручки працюють дружно й красиво!

«Прищіпки-помічники» (двостороння координація) На краю картону прикріплюємо 8–10 прищіпок однією рукою, а другою – знімаємо та кладемо в миску. Потім міняємо руки. Логопед: «Права ручка чіпляє – ліва відчіпляє. Ліва чіпляє – права відчіпляє. Обидві ручки працюють разом!»

III. Основна частина

Вправа «Смугаста доріжка» (вступ до ножиць) Дитина тримає смужку паперу лівою рукою (або недомінантною), а правою ріже по довжині смужки «бахрому» або просто рівні короткі надрізи. Логопед постійно коментує та допомагає словами: – Тримай папір міцно, але не сильно. – Великий палець вгору! Ножиці дивляться в стелю. – Відкривай-закривай, як крокодил ротик. Мета: правильне положення ножиць, координація двох рук.

Вправа «Вирізаємо хвилі та зигзаги» На смужках вже намальовані хвилясті та зигзагоподібні лінії. Дитина ріже точно по лінії. Логопед: «Ріжемо повільно, очі дивляться вперед на лінію, а не на ножиці». Кожну вирізану смужку дитина називає: «Це хвиля», «Це зигзаг», «Це гірка».

Вправа «Чарівний дощик». Вирізані смужки-хвилі дитина наклеює на блакитний картон вертикально – це буде дощ. Пінцетом або пальцями другою рукою прикріплює внизу маленькі помпони чи ватні кульки – «крапельки, які впали». Одночасно коментує: «Дощик падає кап-кап-кап, крапельки стрибають плюх-плюх!»

Вправа «Сонечко з промінчиками» На жовтому кружечку (заранеє вирізаному або дитина сама вирізає коло по контуру) дитина вирізає трикутні або прямокутні промінчики по намальованих лініях. Логопед допомагає тримати папір другою рукою та повертає його за потребою – тренуємо білатеральну координацію.

IV. Рефлексія

Логопед: – Яка вправа була найцікавішою – різати бахрому чи робити сонечко? – Яка рука сьогодні була головною, а яка – помічницею? – Чи слухались тебе чарівні ножиці?

Підсумок: – Сьогодні ми навчили ножиці працювати разом з обома ручками! Тепер вони готові вирізати навіть найскладніші форми, а твої пальчики стали ще сильнішими й спритнішими!

Індивідуальне логопедичне заняття №10

Тема: «Майстерня чарівника: створюємо картину з дрібних деталей»

Мета:

Закріпити сформовані навички дрібної моторики, координації «око–рука», зорової пам'яті, уваги та мислення; інтегрувати моторну й мовленнєву активність через творчу діяльність; розвивати самостійність, логічне мислення, зв'язне мовлення.

Обладнання: кольорові гудзики, намистини, мозаїка, палички, кольоровий папір, пінцет, клей, картон-основа, шаблони (будиночок, квітка, сонечко, дерево).

I. Організаційний момент.

Логопед:

– «Привіт, [ім'я]! Сьогодні у нас особливе заняття – ми потрапимо до майстерні чарівника і створимо справжню картину з дрібних деталей. Але щоб чаклунство вдалося, треба, щоб наші пальчики й оченята працювали разом!»

Дитина сідає зручно, на столі – всі необхідні матеріали.

II. Пальчикова розминка.

Пальчикова гімнастика «Маленькі чарівники»

Пальчики чарують – раз і два,

(піднімають і опускають долоньки)

Створюють дива – ось так, ось так!

(стискають і розтискають кулачки)

Ліплять, клеять, все вміють,

(імітація ліплення й приклеювання)

Картину чарівну творять і радіють!

Самомасаж пальців:

Розтирання кожного пальця, стискання і легке натискання на подушечки.

Мета: підготовка кисті до тонкої роботи, стимуляція дрібних м'язів руки.

III. Основна частина.

1. Вправа «Вибери матеріали»

Логопед показує різні дрібні предмети (намистини, гудзики, палички):

– «Поглянь, які гарні матеріали! Вибери, що ти хочеш використати для своєї картини.»

Дитина вибирає 2–3 види.

Мета: розвиток самостійності, сенсорного сприйняття, мотивації до творчості.

2. Вправа «Створи зразок»

– «Тепер подумаємо, що саме ми зробимо. Може, це буде дерево з гудзиків чи сонечко з мозаїки?»

Дитина обирає шаблон або придумує власну ідею. Логопед допомагає словесно структурувати план:

– «Спочатку приклею стовбур, потім зроблю крону, потім прикрашу намистинами.»

Мета: розвиток планування, послідовності дій, зв'язного мовлення.

3. Вправа «Творча робота»

Дитина виконує аплікацію або викладку, використовуючи пінцет, ложку чи пальці.

Логопед коментує:

– «Поклади намистину зверху, тепер ліворуч. А тепер ще одну – праворуч.

Молодець, уважно працюєш!»

Мета: розвиток координації, просторових уявлень, концентрації.

4. Вправа «Опиши свою картину»

Після завершення роботи логопед пропонує дитині описати свій виріб:

– «Що ти зробив? Якого кольору деталі? Яка форма? З чого складається твоя

картина?»

Мета: розвиток мовлення, узагальнення, використання прикметників і прийменників («зверху», «під», «поруч»).

5. Вправа «Знайди відмінність» (на увагу)

Логопед показує другу подібну картинку зі зміненими деталями.

– «Подивись уважно – що тут змінилося?»

Мета: розвиток спостережливості, зорової уваги.

IV. Рефлексія.

Логопед:

– «Що тобі сьогодні найбільше сподобалося?»

– «Що було складним, а що – легким?»

– «Яку частину ти зробив самостійно?»

Підсумовує:

– «Ти сьогодні справжній чарівник! У тебе гарно працювали і пальчики, і очі, і розум, і слова!»

5. Моторно-мовленнєвий блок (6-й тиждень: заняття 11-12)

Індивідуальне логопедичне заняття №11

Тема: «Кольорові намистинки для слів»

Мета:

Активізувати мовленнєві функції через дрібномоторну діяльність; розвивати синхронність роботи рук і мовного апарату; формувати вміння описувати дії, називати кольори, складати короткі речення; поєднувати пальчикові та артикуляційні вправи.

Обладнання: намистини різних кольорів і розмірів, шнурок або нитка, дзеркало, картки із зображеннями предметів, артикуляційні картинки.

I. Організаційний момент.

Логопед:

– «Привіт, [ім'я]! Сьогодні ми будемо створювати чарівне намисто для гарних слів.

Кожна намистинка – це наше слово або звук. Щоб намисто було гарним, потрібно

уважно працювати пальчиками й чітко вимовляти слова!»

Дитина сідає за стіл, перед нею – набір намистин і шнурок.

II. Пальчикова та артикуляційна розминка.

Пальчикова гімнастика «Нанизуємо намисто»

Раз – намистинку взяли,

Два – на ниточку вдягали,

Три – пальчики працюють,

Словечка вимовляти готують!

Під час гімнастики логопед пропонує виконувати артикуляційні рухи:

– «Посмішка» – губи розтягнути, показати зубки.

– «Трубочка» — губи витягнути вперед.

– «Качечки пливуть» — чергувати «посмішку» і «трубочку».

– «Гойдалка» — язик вгору-вниз за зубками.

Мета: поєднання артикуляційної та дрібномоторної активності, стимуляція моторно-мовних зв'язків.

III. Основна частина.

1. Вправа «Намисто з кольорів»

Логопед:

– «Візьми червону намистинку і скажи: червоний – як яблуко. Тепер синю – як небо.

А зелену – як трава!»

Дитина нанизує намистини, одночасно промовляючи слова та речення за зразком.

Мета: розвиток кольорового словника, побудова простих речень, узгодження дії й мовлення.

2. Вправа «Назви слово – вдягни намистинку»

Логопед показує картки із зображеннями (кіт, м'яч, дім, сонце).

– «Назви, що це. Якщо скажеш правильно – вдягнеш намистинку!»

Мета: активізація лексики, стимуляція мовленнєвої мотивації, розвиток координації.

3. Вправа «Розповідь про намисто»

Коли кілька намистин нанизано, логопед пропонує скласти коротке оповідання:

– «Подивись, яке в тебе намисто. Що воно нагадує? Які кольори ти вибрав? Для кого

воно?»

Мета: розвиток зв'язного мовлення, формування граматично правильних речень.

4. Вправа «Чарівні звуки»

Кожній намистинці відповідає звук або склад: дитина нанизує намистини, вимовляючи при цьому [па–пе–пі], [ма–мо–му], [та–то–ту].

Мета: автоматизація звуків, синхронізація моторики рук і артикуляції.

IV. Рефлексія.

Логопед:

– «Яке намисто в тебе вийшло? Які кольори ти використав?»

– «Що тобі найбільше сподобалось – нанизувати чи придумувати слова?»

Підсумовує:

– «Твої пальчики і язичок сьогодні працювали разом! І кожна намистинка – це нове слово, яке допомагає тобі краще говорити!»

Індивідуальне логопедичне заняття №12

Тема: «Малюю словами»

Мета:

Активізувати мовлення через дрібномоторну діяльність (малювання та штрихування); розвивати синхронну роботу руки й мовного апарату; формувати вміння описувати послідовність дій, узгоджувати слова у реченні; удосконалювати артикуляційну й дихальну координацію.

Обладнання: альбом, олівці різних кольорів, шаблони для малювання (сонце, будиночок, дерево, квітка), дзеркало, картки з артикуляційними вправами.

I. Організаційний момент.

Логопед:

– «Привіт, [ім'я]! Сьогодні ми з тобою будемо малювати не просто картини – ми будемо малювати словами. Наші руки створюватимуть малюнок, а язичок і голос розповідатимуть, що ми робимо!»

Дитина сідає за стіл, на якому лежать альбом і кольорові олівці.

II. Пальчикова та артикуляційна розминка.

Пальчикова гімнастика «Олівці працюють»

Раз – олівець я взяв,

Два – папірчик розкладав,

Три – маляю рівну лінію,

Щоб картинка стала мрією!

Артикуляційна гімнастика перед дзеркалом:

– «Посмішка» — розтягнути губи, показати зуби.

– «Маляр» — язиком «фарбуємо» піднебіння.

– «Пензлик» — широкий язик торкається губ.

– «Годинник» — язик рухається вправо-вліво.

Мета: синхронізація рухів артикуляційного апарату й пальців, підготовка до мовленнєвої активності.

III. Основна частина.

1. Вправа «Домалюй і скажи»

Логопед дає дитині частково готовий малюнок (наприклад, сонце без променів, дерево без листочків).

– «Домалюй промені. Якого вони кольору?»

– «Тепер домалюй листочки – скільки їх?»

Дитина малює і коментує свої дії.

Мета: розвиток зв'язного мовлення, опису дій, активізація лексики кольорів і кількості.

2. Вправа «Малюю і говорю»

Дитина малює сюжетний малюнок (наприклад, «На галявині»), а логопед ставить запитання:

– «Що ти малюєш першим?»

– «Якого кольору сонце?»

– «Що знаходиться поруч із деревом?»

Мета: розвиток граматично правильного мовлення, просторових понять («під», «поруч», «зверху»).

3. Вправа «Штрихуємо і дихаємо»

Під час штрихування дитина виконує мовленнєво-дихальні вправи:

- малює короткі лінії під коротке дихання («ф-ф-ф»),
- довгі лінії під плавний видих («с-с-с»).

Мета: координація дихання, артикуляції та моторики руки.

4. Вправа «Розкажи картину»

Після завершення малюнка логопед пропонує дитині описати його:

- «Що ти намалював? Які кольори використав? Хто або що є на твоїй картині?»

За потреби логопед допомагає формувати повні речення.

Мета: розвиток зв'язного мовлення, уміння структурувати висловлювання, тренування мовного дихання.

Індивідуальне логопедичне заняття №13

Тема: «Моя чарівна аплікація»

Мета:

Закріпити сформовані навички дрібної моторики, координації «око—рука» та мовлення; розвивати самостійність, ініціативність, творче мислення; формувати впевненість у власних силах через створення індивідуального творчого виробу; стимулювати зв'язне мовлення через опис дій і результатів.

Обладнання: кольоровий папір, ножиці, клей, шаблони фігур (квітка, дім, тварини), серветки, кольорові серединки, дрібні декоративні елементи (гудзики, намистини, стрічки).

I. Організаційний момент.

Логопед:

- «Привіт, [ім'я]! Сьогодні ти справжній художник! Ми будемо створювати чарівну аплікацію. Але пам'ятай: кожна фігурка з'являється тоді, коли працюють уважні очі, вправні пальчики і розумна голівка!»

Дитина готує робоче місце, розкладає матеріали.

II. Пальчикова розминка.

Пальчикова гімнастика «Чарівні пальчики»

Працювали пальчики – раз, два, три,

(згинають і розгинають пальці)

Вирізали коло, листочок, квітки,

(імітація ножиць)

Мажемо клеєм, ліпимо гарно,

(імітація змазування пальчиком)

Щоб вийшло усе яскраво й старанно!

Самомасаж пальців:

Розтирання кожного пальця, легке стискання і «ковзання» від основи до кінчика.

Мета: підготовка кисті до точної роботи.

III. Основна частина.

1. Вправа «Підготуй фігурки»

Дитина самостійно обирає кольори паперу, за шаблоном вирізає фігури.

Логопед:

– «Якої форми буде твоя квітка? Скільки в неї пелюсток?»

– «А листочки якого кольору?»

Мета: розвиток просторових уявлень, мовлення, планування дій.

2. Вправа «Створи аплікацію»

Дитина приклеює фігури, прикрашає гудзиками, стрічками, серветками.

Під час роботи коментує свої дії:

– «Я мажу клей на пелюстку», «Приклеюю листочок знизу», «Посередині — гудзик».

Мета: автоматизація моторно-мовленнєвих навичок, розвиток зв'язного мовлення.

3. Вправа «Розповідь про свою роботу»

Після завершення логопед запитує:

– «Що ти створив?»

– «Які кольори використав?»

– «Що тобі сподобалось найбільше?»

Мета: формування позитивної самооцінки, розвиток монологічного мовлення.

4. Вправа «Чарівний конкурс»

Логопед пропонує порівняти роботу з попередніми:

– «Пригадай, з чого ми починали? Чи легше тобі тепер вирізати, клеїти, придумувати?»

Дитина висловлює думку про власний прогрес.

Мета: розвиток самоаналізу, усвідомлення власних успіхів.

IV. Рефлексія.

Логопед:

– «Що тобі сьогодні вдалося найкраще?»

– «Що було найцікавішим?»

– «Що ти хочеш зробити наступного разу?»

Підсумовує:

– «Ти сьогодні був справжнім митцем! Твої пальчики і мовлення працювали разом, і твоя аплікація вийшла чарівною!»

Індивідуальне логопедичне заняття №14

Тема: «Візерунок-помічник»

Мета:

Закріпити дрібномоторні навички через копіювання візерунків; розвивати координацію «око–рука», просторове мислення, увагу й зорову пам'ять; формувати вміння діяти за зразком; розвивати мовлення через опис кольору, форми, послідовності дій; підвищити впевненість дитини у власних силах.

Обладнання: мозаїка, кольорові палички, шаблони з геометричними візерунками (різного рівня складності), пінцет, фішки, дзеркало.

I. Організаційний момент.

Логопед:

– «Привіт, [ім'я]! Сьогодні ти станеш справжнім візерунковим майстром. Ми будемо створювати візерунки – кольорові, рівненькі, красиві. Але щоб вони вийшли гарно, треба бути дуже уважним і терплячим!»

Дитина готує матеріали, сідає зручно, перед нею – шаблон і мозаїка.

II. Пальчикова розминка.

Пальчикова гімнастика «Маленькі майстри»

Раз – кладем кружечок,

Два – додаєм квадратик,

Три – паличку тримаєм,

І узор ми починаєм!

Масаж пальців:

Прокочування фішки між пальцями, легке стискання пінцету, обертання мозаїчних елементів між великим і вказівним пальцем.

Мета: активізація тактильних рецепторів, підготовка руки до точних рухів.

III. Основна частина.

1. Вправа «Повтори візерунок»

Логопед показує зразок із 5–6 елементів (наприклад: червона – зелена – жовта – синя – зелена фішки).

– «Поглянь уважно і спробуй повторити точно так само.»

Після виконання логопед ускладнює зразок (додає форму або нові кольори).

Мета: розвиток зорової уваги, пам'яті, точності, послідовності дій.

2. Вправа «Продовж узор»

Логопед викладає частину візерунка й пропонує дитині продовжити його:

– «Подивись, що йде далі після червоної фішки?»

– «Як думаєш, який колір буде наступним?»

Мета: розвиток логічного мислення, аналізу та прогнозування.

3. Вправа «Створи свій візерунок»

– «А тепер ти сам вигадуєш узор! Виклади його з паличок або мозаїки, щоб він був симетричним і красивим.»

Після завершення дитина описує свій малюнок:

– «Я зробив червону смужку, потім зелену, потім синю. Вийшов прапорець.»

Мета: розвиток творчості, просторових уявлень і зв'язного мовлення.

4. Вправа «Знайди відмінність»

Логопед змінює один елемент у зразку.

– «Поглянь уважно — що змінилося?»

Дитина визначає й виправляє помилку.

Мета: розвиток спостережливості, концентрації, уваги.

IV. Рефлексія.

Логопед:

- «Який візерунок був найцікавішим?»
- «Чи легко було повторювати за зразком?»
- «Що допомагало тобі не помилятися?»

Підсумовує:

- «Ти сьогодні працював, як справжній майстер! Твої пальчики, очі й голова були командою, і все вийшло чудово!»

Додаток Б**Аналіз експериментального дослідження**

Таблиця 1. Finger Tapping Test експериментальна група (20 секунд)

№ дитини	Права рука	Ліва рука	Рівень виконання
1	24	20	Середній
2	26	21	Середній
3	23	19	Низький
4	28	22	Середній
5	25	20	Середній
6	30	24	Достатній
7	27	23	Середній
8	22	18	Низький
9	29	25	Достатній
10	26	21	Середній

Таблиця 2. Finger Tapping Test контрольна група (20 секунд)

№ дитини	Права рука	Ліва рука	Рівень виконання
1	30	25	Достатній
2	27	23	Середній
3	22	19	Низький
4	28	24	Достатній
5	23	20	Низький
6	29	26	Достатній
7	21	18	Низький
8	26	22	Середній

9	24	21	Середній
10	30	25	Достатній

Для незалежних вибірок:

$$t = \frac{(\bar{X}_1 - \bar{X}_2)}{\sqrt{\frac{s_1^2}{n_1} + \frac{s_2^2}{n_2}}}$$

де:

- $\bar{X}_1, \bar{X}_2$ – середнє значення груп;
- s_1^2, s_2^2 – дисперсія вибірки;
- n_1, n_2 – обсяг вибірки (10 дітей).

Дисперсія вибірки:

$$s^2 = \frac{\sum (X_i - \bar{X})^2}{(n - 1)}$$

Розрахунок для правої руки

Середнє значення:

- Експериментальна: $\bar{X}_1 = 26$
- Контрольна: $\bar{X}_2 = 26$

Дисперсія:

- Експериментальна: $s_1^2 = 6.667$
- Контрольна: $s_2^2 = 11.111$

t-статистика:

$$t = \frac{(26 - 26)}{\sqrt{\frac{6.667}{10} + \frac{11.111}{10}}} = 0$$

Висновок: статистично значущої різниці між групами для правої руки немає.

Розрахунок для лівої руки

Середнє значення:

- Експериментальна: $\bar{X}_1 = 21.3$
- Контрольна: $\bar{X}_2 = 22.3$

Дисперсія:

- Експериментальна: $s_1^2 \approx 4.956$

- Контрольна: $s_2^2 \approx 7.45$

t-статистика:

$$t = \frac{(21.3 - 22.3)}{\sqrt{\frac{4.956}{10} + \frac{7.45}{10}}} \approx -0.897$$

Висновок: статистично значущої різниці між групами для лівої руки немає (t-критичне ≈ 2.101 для $df = 18$).

1. Для обох рук не виявлено статистично значущої різниці між експериментальною та контрольною групами у кількості ударів за 20 секунд. Це свідчить про те, що на момент дослідження експериментальна умова не вплинула суттєво на швидкість рухів пальців у дітей 5-6 років.

Таблиця 3. Візуально-моторний гештальт-тест Л. Бендер (Контрольна група)

№ учасника	Загальний бал	Примітки
1	8	Труднощі з копіюванням фігур
2	10	Легкі помилки у пропорціях
3	7	Недостатня точність
4	9	Помірні помилки у деталях
5	8	Потребує допомоги
6	9	Легкі відхилення
7	10	Неточність кутів
8	11	Виконує із мінімальними помилками
9	7	Труднощі з орієнтацією у просторі
10	9	Виконує з помірними помилками

Таблиця 4. Візуально-моторний гештальт-тест Л. Бендер (Експериментальна група)

№ учасника	Загальний бал	Примітки
1	9	Легкі помилки у деталях

2	8	Недостатня точність ліній
3	7	Проблеми з пропорціями
4	10	Виконує із помилками, але самостійно
5	8	Помилки в копіюванні складних фігур
6	9	Труднощі у відтворенні кутів
7	10	Виконує з дрібними похибками
8	11	Більш точне виконання
9	8	Потребує підтримки
10	9	Помірні помилки у відтворенні

1. Мета: визначити, чи є статистично значуща різниця у загальних балах за тестом Бендер між експериментальною та контрольною групами дітей.

2. Дані:

Контрольна група ($n_1 = 10$): 8, 10, 7, 9, 8, 9, 10, 11, 7, 9

Експериментальна група ($n_2 = 10$): 9, 8, 7, 10, 8, 9, 10, 11, 8, 9

3. Формули

t-критерій для двох незалежних вибірок:

$$t = \frac{(\bar{X}^1 - \bar{X}^2)}{\sqrt{\frac{s_1^2}{n_1} + \frac{s_2^2}{n_2}}}$$

- $\bar{X}_1, \bar{X}_2$ – середнє значення вибірок;
- s_1^2, s_2^2 – дисперсії вибірок;
- n_1, n_2 – кількість учасників у групах.

Дисперсія вибірки:

$$s^2 = \frac{\sum (X_i - \bar{X})^2}{(n - 1)}$$

4. Розрахунок середніх та дисперсій

Контрольна група: $\bar{X}_1 = 8.8, s_1^2 \approx 2.4$

$|t| = 0.166 < 2.101$ - різниця статистично не значуща.

Статистично значущих відмінностей у рівні розвитку візуально-моторної координації між експериментальною та контрольною групами не виявлено ($p > 0.05$).

Додаток В

**Результати контрольної та експериментальної групи після
формуального експерименту**

Таблиця 1. Finger Tapping Test (контрольна група, після формуального експерименту, 20 секунд)

№ дитини	Права рука	Ліва рука	Рівень розвитку
1	30	25	Високий
2	28 ↑	24 ↑	Достатній
3	22	19	Низький
4	28	24	Достатній
5	24 ↑	21 ↑	Середній
6	29	26	Високий
7	21	18	Низький
8	27 ↑	23 ↑	Достатній
9	24	21	Середній
10	30	25	Високий

Таблиця 2. Finger Tapping Test (експериментальна група, після формуального експерименту, 20 секунд)

№ дитини	Права рука	Ліва рука	Рівень розвитку
1	28 ↑	24 ↑	Достатній
2	30 ↑	25 ↑	Високий
3	27 ↑	23 ↑	Достатній
4	32 ↑	27 ↑	Високий
5	29 ↑	24 ↑	Достатній
6	34 ↑	28 ↑	Високий
7	31 ↑	27 ↑	Високий
8	26 ↑	22 ↑	Достатній
9	33 ↑	28 ↑	Високий
10	30 ↑	25 ↑	Високий

Таблиця 3. Візуально-моторний гештальт-тест Л. Бендер (Контрольна група, після формувального експерименту)

№ учасника	Загальний бал	Примітки	Рівень
1	8	Без змін	Середній
2	11 ↑	Менше помилок у пропорціях	Високий
3	7	Без змін	Низький
4	9	Без змін	Середній
5	9 ↑	Виконує впевненіше	Середній
6	9	Без змін	Середній
7	10	Без змін	Високий
8	12 ↑	Виконує майже без помилок	Високий
9	7	Без змін	Низький
10	9	Без змін	Середній

Таблиця 4. Візуально-моторний гештальт-тест Л. Бендер (Експериментальна група, після формувального експерименту)

№ учасника	Загальний бал	Примітки	Рівень
1	11 ↑	Значно менше помилок	Високий
2	10 ↑	Покращення точності	Високий
3	9 ↑	Краще відтворює пропорції	Середній
4	12 ↑	Виконує майже без помилок	Високий
5	10 ↑	Легкі помилки залишаються	Високий
6	11 ↑	Кути відтворює точніше	Високий
7	12 ↑	Виконує чітко	Високий
8	13 ↑	Краще, ніж на початку	Високий
9	10 ↑	Потребує менше підтримки	Високий
10	11 ↑	Помилки зменшилися	Високий

Таблиця 5. Тест Керна-Йіресека (Контрольна група, після формувального експерименту)

№ учасника	Загальний бал	Примітки	Рівень
1	6	Без змін	Середній
2	7	Без змін	Середній
3	5	Без змін	Низький

4	8	Без змін	Високий
5	7 ↑	Точніше копіює	Середній
6	7	Без змін	Середній
7	6	Без змін	Середній
8	9	Без змін	Високий
9	5	Без змін	Середній
10	8 ↑	Покращення у деталях	Високий

Таблиця 6. Тест Керна-Йіресека (Експериментальна група, після формувального експерименту)

№ учасника	Загальний бал	Примітки	Рівень
1	9 ↑	Чіткіші лінії	Високий
2	8 ↑	Менше неточностей	Високий
3	8 ↑	Стабільніші лінії	Високий
4	10 ↑	Дуже добрий результат	Високий
5	8 ↑	Покращення точності	Високий
6	9 ↑	Акуратне виконання	Високий
7	10 ↑	Майже без помилок	Високий
8	11 ↑	Найкращий результат	Високий
9	8 ↑	Потребує менше підказок	Високий
10	9 ↑	Виконав упевнено	Високий